

A századeleji magyarországi reformizmus ideológiai arculatához

MOLNÁR LÁSZLÓ

I. A magyarországi reformizmus viszonya a marxizmus filozófiájához

Cikkünk első részében az SZDP reformista vezetőinek filozófiai felfogását, történelemszemléletét vázolja a századfordulótól a Tanácsköztársaság győzelméig. Ebben az időben a reformizmus már uralkodott a magyar munkásmozgalom vezetésében. A folyóirat szűk keretei nem teszik lehetővé, hogy alaposan foglalkozzunk a magyarországi munkásmozgalomban jelentkező baloldali ellenzéki mozgalmak ideológiájával, történelemfelfogásával. Természetesen a magyarországi munkásmozgalom ideológiai fejlődését nem lehet megérteni elsősorban Szabó Ervin munkásságának s a baloldali szociáldemokraták ideológiájának felvázolása nélkül. Fontos összefüggés lenne annak megmutatása, hogyan jöttek létre a magyarországi munkásmozgalomban a kommunista ideológia, a marxizmus—leninizmus győzelmének feltételei. E tanulmány a reformista filozófiai nézetekre, történelemszemléletre koncentrálna csak érinti — ahol a kapcsolat megmutatása elkerülhetetlenül szükséges — a marxista vagy a marxizmus felé tendáló áramlatok felfogását. Nem elemezheti a magyarországi reformizmus eszmei forrásait (Lassalle, Bernstein, Kautsky nézeteit) sem.

1. A marxizmushoz, különösen a dialektikus materializmushoz való viszony

A magyarországi reformizmus legalapvetőbb sajátossága világnézeti tekintetben *a modern materialista világnézetnek, a dialektikus materializmusnak a tagadása (nyílt elvetése vagy elhallgatása)*. Ez teljesen általános vonása a reformizmusnak: sohasem ismerte el a marxizmus filozófiáját. Más kérdés az, mit fogadott el a marxizmus más alkotó részeiből. E tekintetben igen nagy különbségek mutathatók ki a reformizmus ideológiájában a különböző korszakok és országok szerint. Pl. a századforduló idején a magyar reformizmus elismerte — sok vonatkozásban csak szavakban — a politikai gazdaságtant és a történelmi materializmust.

A magyarországi munkásmozgalom ideológiájában a dialektikus materializmussal kapcsolatban két álláspont alakult ki. Az egyik, a kevésbé általános felfogás bizonyos értelemben elismerte a marxizmus filozófiáját. A másik, a magyarországi reformizmus minden jelentősebb ideológusára jellemző, tehát *teljesen általános álláspont: a marxizmus legáltalánosabb filozófiai tudományának, a dialektikus materializmusnak teljes elvetése s csak a történelmi materializmus elismerése bizonyos értelemben*. Egyrészt főként általánosságban beszéltek a történelmi materializmusról, másrészt tagadták annak világnézeti jellegét és

inkább konkrét társadalomtudománynak fogták fel (ez következett a marxista filozófia, a legáltalánosabb filozófiai tudomány, a dialektikus materializmus elvetéséből), harmadszor a történelmi materializmusnak eklektikus módon csak egyes részeit vették át (a gazdaság meghatározó szerepe és a társadalom szellemi életének másodlagossága, az alap és a felépítmény, a néptömegek és a történelmi személyiség szerepe), ezeket reformista módon meghamisították (polgári történetfilozófiai irányzatokkal kapcsolták össze), s teljesen elvetették a történelmi materializmus állam- és forradalomelméletét. E három tendencia a történelmi materializmussal kapcsolatban egységben érvényesült.

Az első felfogás Szabó Ervinhez kapcsolódott, aki a Marx és Engels Válogatott Műveihez írt előszóban kifejtette, hogy a kötetben Marx és Engels szociológiai, filozófiai, közgazdasági, történettudományi és politikai művei kaptak helyet.¹ Az Anti—Dühring c. művet pedig úgy jellemezte, hogy az „... a marxista szociológiának, filozófiának és ökonómiának valóságos enciklopédiája.”² Utalt a dialektika jelentőségére is a marxizmusban. Megállapította: az a „hegeli gondolat”, hogy „semmi sem állandó, minden változik, fejlődik”, a „marxizmusnak alapja” lett, érvényesül abban.³ A Válogatott Művek I. kötetének megjelenésekor a Népszava is kiemelte: „Marx és Engels műveinek ezen első magyar kiadása felöleli a marxizmus minden ágát, irányát, alkalmazását. A marxista filozófia, a marxista szociológia, közgazdaságtan, történetírás, publicisztika legkiválóbb fordítását nyújtjuk e kiadásban.”⁴ Látható, hogy a Szabó Ervinhez kapcsolódó ezen felfogás a marxizmus megalapítóinak műveivel összefüggésben alakult ki.

Szabó Ervin a marxizmus filozófiáját főként a történelem materialista felfogása vonatkozásában ismerte el. „Marx... egész szociálfilozófiáját a materializmus filozófiai világnézetéhez kapcsolta...”⁵ — állapította meg. Szabó Ervin itt követte Jászi Oszkárt, aki — mint azt Fukász György kimutatta⁶ — a marxista filozófiát azonosította a történelmi materializmussal. Hasonlóan Jászi Oszkárhoz, Szabó Ervin munkásságában a marxizmus legáltalánosabb filozófiai (dialektikus materializmus) kérdéseivel való foglalkozás nem jelentős. Néhány helyen ugyan utal azokra, de ez erősen problematikus, s nem azt mutatja, hogy mélyen megértette volna a marxizmus filozófiáját. Jelentős mértékben kora polgári radikális felfogásának hatása alatt állott filozófiailag. Pl. A materialista történelemfelfogásról c., 1903-ban írott művében egyetértését fejezi ki Jászi Oszkárral, ismétli annak filozófiai felfogását,⁷ s arra az álláspontra helyezkedik, hogy „... felette meddő dolog... a materializmusnak és idealizmusnak folytonos szembeállítás. Ma már mindenki egyetért abban..., hogy ez mesterséges különválasztás (Kiemelés tőlem — M.L.), amelyre a monizmus mellett semmi szükség. Anyag nincs erő (szellem, idea) nélkül, erő nincs anyag

¹ Marx és Engels Válogatott Művei. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedés. I. köt. 1905., II. köt. 1909. A szerkesztő előszava Marx és Engels Válogatott Művei I. kötetéhez. Szabó Ervin Válogatott Írásai. Kossuth Könyvkiadó, 1958. 189. o.

² Uo.

³ I. m. 193. o.

⁴ Marx és Engels Válogatott Műveinek magyar nyelvű kiadása. Népszava 1904. aug. 18. MMTVD. Harmadik kötet. Szikra, 1955. 231. o.

⁵ Szabó Ervin: A materialista történelemfelfogásról. Válogatott Írásai. i. kiad. 86.

⁶ Fukász György: A polgári radikalizmus filozófiai-világnézeti alapjai, Magyar Filozófiai Szemle. II. évf. 1—2. sz. 24. o.

⁷ Jászi Oszkár: A történelmi materializmus állambölcselete. Budapest. Politzer Zsigmond és Fia kiadása. 1903. 8. o. lapalji jegyzet.

nélkül.”⁸ Mint arra Gedő András rámutatott, Szabó Ervin is azt hitte, hogy „felülemelkedett” a világnézeti küzdelmeken, s megismételte a pozitivisták — hozzátehető: a filozófiai és szociológiai pozitivizmus — érvét, hogy a monista felfogás mellett nincs szükség a materializmus és az idealizmus szembeállítására.⁹ Szabó Ervin háttérbe szorította a materialista dialektikát is a marxista filozófián belül. Kifejtette, hogy a dialektikának nincs különösebb jelentősége a történelem materialista felfogásában.¹⁰

A dialektikus materializmus teljes tagadása, nyílt elvetése vagy elhallgatása igen sok cikkben, tanulmányban, brosrában megnyilvánult. De csak a tárgyalt korszak két legjelentősebb reformista politikai vezérének és ideológusának egy-két írására hivatkozunk, akik nem tettek mást, mint a nemzetközi (német) opportunizmus, revizionizmus és centrizmus vezető teoretikusainak, Bernsteinnek és Kautskynak a felfogását a magyarországi munkásmozgalomba átültették, Magyarországon elterjesztették. *Garami Ernő* Marx és Engels élete c. füzetében foglalkozik a marxizmus alkotórészeivel, felsorolva és elemezve a politikai gazdaságtant, a történelmi materializmust s következtetésként a tudományos szocializmust. Az egész füzetben csak egyszer említi a „dialektikus materializmus”-t, amikor Feuerbach és Marx viszonyáról beszél, és egyszer a „materialista dialektika” fogalmát Kautskyt idézve.¹¹ Teljesen háttérbe szorítja, ignorálja a marxizmus általános filozófiai tartalmát. *Kunfi Zsigmond* a marxizmusról, ill. az azzal kapcsolatos kérdésekről írt tanulmánykötetében egyáltalán nem olvasható a dialektikus materializmusról, pedig a tanulmányokban speciális filozófiai kérdésekkel is foglalkozik (pl. Schopenhauer filozófiájával), s a történelmi materializmussal is.¹² A Kommunista Kiáltványhoz írt bevezetésében a történelmi materializmusról, a politikai gazdaságtanról és az ezekből következő szocializmusról beszél. Utal a klasszikus német filozófiára is, de a marxizmus filozófiájáról egy szót sem szól.¹³ Mindkét tanulmányban — hasonlóan Garamihoz — „elfelejtkezik” a történelmi materializmus világnézeti-filozófiai tartalmáról, pusztán társadalomtudománynak értelmezve azt.

A reformizmus ideológiáján végigvonul a dialektika lebecsülése, jelentőségének tagadása. (Kiindulópont Bernstein A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai, 1898. c. műve.) A magyar reformisták is teljesen elvetették a materialista dialektikát, és helyébe a *vulgáris evolucionizmust* állították. Az evolucionizmust nem általában mint filozófiai kategóriát és törvényt fejtették ki, hanem a társadalmi fejlődésre alkalmazottan, főként a szocializmus létrehozásáról szóló reformista tanításokban. Elsősorban az államról (és a forradalomról), vagyis a „demokráciá”-ról kialakított koncepcióban nyilvánult ez meg: a „demokrácia” (a polgári jogegyenlőség) eszköz a szocializmus létrehozására. A „demokrácia”-ról szóló tanítás a magyarországi reformizmus ideológiájának központi kategóriája volt. Ezen keresztül igyekezett megindokolni a „békés belenövés” elméletét, az evolucionista társadalomfelfogást.

⁸ Szabó Ervin: A materialista történelemfelfogásról. Uo.

⁹ Gedő András: Szabó Ervin és a marxista filozófia. Párttörténeti Közlemények, 1957. szept. III. évf. 1. sz. 78. o.

¹⁰ Szabó Ervin: A materialista történelemfelfogásról. I. m. 83. o.

¹¹ Garami Ernő: Marx és Engels élete. II. kiad. A Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1918.

¹² Kunfi Zsigmond: A másik út. Tanulmányok a szocializmus köréből. Budapest 1911. Kiadja Politzer Zsigmond és Fia.

¹³ Marx. A Kommunista Kiáltvány. Fordította és bevezette Kunfi Zsigmond. Népszava Könyvkiadó, 1945. 1—7. o.

A reformista ideológusok a dialektikus materializmus tagadásával és a történelmi materializmus formális elismerésével a marxista filozófiának a történelemre vonatkozó oldalát elszakították a legáltalánosabb filozófiai tudománytól. Ez a történelmi materializmus eltorzítását eredményezte. Legáltalánosabb következménye a történelmi materializmus *világnézeti* lényegének tagadása és a *történelmi materializmusnak pusztán vizsgálati módszerként való értelmezése*. A reformista ideológusok főleg olyan társadalomtudományi módszertani követelményeket hangsúlyoztak, hogy: egy-egy ország társadalmi viszonyainak megértéséhez a gazdaságból kell kiindulni, a tudatot másodlagosnak kell tekinteni stb. Azt azonban elhallgatták, hogy a történelmi materializmus a társadalom általános mozgástörvényeinek a tudománya, a történelmi mozgás általános törvényszerűségeinek elmélete, ebből következően világnézet a történelem vonatkozásában.

E felfogás teljesen általános volt a vizsgált korban; megtalálható a polgári „radikalizmus”-nál, Jászi Oszkárnál, de részben Szabó Ervinnél is, ha nem is olyan élesen, mint a reformistáknál. Egy alapvető különbség azonban kimutatható e kérdésben Szabó Ervin és a reformista ideológusok között. Szabó Ervin szerint a történelmi materializmus a társadalom vizsgálatának tudományos módszere, a reformisták szerint pedig pusztán a szociológia egyik iskolája. Kunfi Zsigmond szerint „A marxizmus mint tudomány, a társadalom megismerésével foglalkozó tudománynak, a szociológiának egyik iskolája”. Majd megállapítja: „... a társadalom megismerésére törekvő szociológiai iskolák közül a marxizmus az, amely a valósághoz a legközelebb jutott, ami korántsem jelenti természetesen azt, hogy a társadalom tökéletes és hiánytalan megismerésének kulcsa volna. Ami a marxizmusnak a szociológia többi iskoláival szemben való fensőbbiségét megállapította, a tökéletesebb módszere volt.”¹⁴ A történelmi materializmus mint materialista társadalomszemlélet a társadalmi mozgás általános törvényszerűségeinek feltárásával filozófiai képet ad a társadalom fejlődéséről. Mint világnézet éppen a kommunista társadalom létrejöttének törvényszerűségét bizonyítja. A reformista teoretikusok, mint opportunisták éppen ezt tagadták. A történelmi materializmusnak, mint a történelem és társadalom tudományos vizsgálati módszerének éppen a történelmi materializmus *világnézeti* jellege (elmélet) ad objektív megalapozottságot, amennyiben a társadalmi valóság általános mozgástörvényeit tükrözi. Amikor a reformista ideológusok tagadták a történelmi materializmus világnézeti oldalát, egyben *szubjektivizálták a történelmi materializmus módszerét*, s pusztán egyik olyan szociológiai vizsgálati módszernek ismerték el, amelyben van helyes és helytelen rész. Mint Szabó Ervinnel kapcsolatban Gedő András kimutatta, a világnézetnek és a metodológiának ez a szétválasztása és szembeállítás, a módszernek és a megismerésnek a szubjektivizálása a kantianus filozófia hatását jelentette a munkásmozgalomban.¹⁵

A dialektikus materializmus tagadása utat nyitott a burzsoá filozófiai irányzatok behatolása előtt a magyarországi munkásmozgalomban. Különösen két irányzat gyakorolt jelentős hatást a vizsgált korban: az *újkantianus filozófia* és a *machizmus*. Ez a hatás messzemenően nem volt olyan erős, mint a német munkásmozgalomban. A magyarországi reformizmus lényegesen a

¹⁴ Kunfi Zsigmond: Egy nagy élet tanulságai: Marx. Szocializmus, 1917—18. 6. sz. 265. o.

¹⁵ Gedő András id. cikk 81. o.

német opportunizmus alatt állott elméleti színvonal tekintetében. Elméleti gyengesége abban is megnyilvánult, hogy a filozófiai gondolkodás fejletlen, kialakulatlan volt. Ennek ellenére a magyarországi reformista ideológiában is kimutatható az újkantianus és machista filozófia befolyása.

Az újkantizmus *Bernstein*, *Max Adler* és a radikálisok (*Jászi*) közvetítésével jelentkezett a magyar reformistáknál.¹⁶ Bernstein és Max Adler azzal az igénnyel léptek fel, hogy a történelmi materializmust az újkantianus ismeretelmélet alapján kell kidolgozni. Ezzel eljutottak a társadalmi folyamatok szubjektívizálásához. Mindez a magyar reformistáknál a „társadalmi haladás” és a „társadalmi törvényszerűség” felfogásában jelentkezett, különösen a háború előtti és alatti években. A társadalmi haladásról a Huszadik Század hasábjain 1913-ban kialakult vitában *Rónai Zoltán* kifejtette, hogy a társadalmi haladás „... a társadalmi folyamatoknak bizonyos eszményhez való viszonyítását jelenti.”¹⁷ A haladás mértéke a „társadalmi ideál”. Ezek szerint a társadalmi haladás nem objektív folyamat, hanem szubjektív értékelés kérdése. Lényegében ugyanazt mondja, mint Max Adler.¹⁸ Max Adler már ebben az időben is igen jelentős hatást gyakorolt a magyarországi reformista, filozófiával foglalkozó teoretikusokra. Megmutatkozott ez a történelmi törvényszerűség jellegének kérdésével kapcsolatban is, pl. *Ágoston Péternél*. „A háború okozói” c. művében kifejtette, hogy a történelem törvényszerűségei nem függetlenek az emberi akarattól; az ember adja azokat a társadalomnak. „... honnan van... a törvényszerűség a történelemben? Az emberek cselekvéseinek logikus voltában. — A logika benne van az emberben s ez alapon állapítja meg a társadalom fejlődésének, fennállásának törvényeit, az egyessel szemben pedig a logika, mint felelősség érvényesül.”¹⁹ Teljesen nyíltan a kantianus szubjektív idealista, etikai álláspontra helyezkedett, „felszámolva” az objektív társadalmi törvényszerűséget.

A machizmus elsősorban *Otto Bauer*-en keresztül hatott a magyar reformista teoretikusokra. E hatás 1910 körül kezdődött, a 20-as években kezdett erősebben érvényesülni, és még a felszabadulás után is egészen jelentős volt. A machizmus Magyarországon elsősorban a Huszadik Századon és a Galilei-körön keresztül terjedt el. A német és orosz machistákhoz hasonlóan a magyar reformisták is hangsúlyozták a machizmus és a marxizmus összekapcsolásának szükségességét. Azzal próbálták indokolni, hogy a marxizmusnak nincs ismeretelmélete, ezért a történelmi materializmus filozófiai-ismeretelméleti alapja a machizmus kell legyen. A *Szocializmusban* leközlötték a polgári radikalizmus szélső jobboldali képviselőjének, Polányi Károlynak Machról írt méltató cikkét. Szerző különösen azt emelte ki Mach érdeméért, hogy elvetette a metafizikát, elválasztotta attól a tudományt. A machizmus pozitívizmusát úgy tüntette fel, hogy az a metafizikával szemben állva a tudomány álláspontját képviseli. „... a metafizika teremtette meg azokat az öntelt és gőgös szölamokat, az 'állam' és az 'egyénség' eszméjéről és egyéb 'fölkent' dolog 'örök értékéről', amelyeket a mai uralkodó osztály a tudománnyal

¹⁶ E. Bernstein: Szociális problémák. A szocializmus előfeltételei és a szociáldemokrácia feladatai. Fordítás németből. Sz.-Pétervár 1906 (oroszul); Max Adler: Marxistische Probleme. Beiträge zur Theorie der materialistischen Geschichtsauffassung und Dialektik. Stuttgart, Internationale Bibliothek, 1913.

¹⁷ Vita a társadalmi haladásról. Huszadik Század, 1913. I. köt. 269. o.

¹⁸ Vö. VJ: Marx-tanulmányok. Huszadik Század, 1913. II. köt. 686. o.

¹⁹ Ágoston Péter: A háború okozói. Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1919. 7. o.

vértezett proletárkövetelésekkel még szembeszegez!"²⁰ Ezt a metafizikát — mondja — a tudomány alapján állva Mach rombolta le. Polányi szerint mind Mach, mind a munkásmozgalom a spekulációs metafizikával szemben a „tudomány” álláspontján áll. Cikkének a tudomány osztályfelettségének hirdetésén keresztül az a célja, hogy a machizmus és a munkásmozgalom ideológiáját összebékítse.

A machizmus hatása időnként még a baloldali szociáldemokráciához kapcsolódó teoretikusoknál is megmutatkozott. Pl. Bolgár Elek 1909-ben a Szocializmus c. folyóiratban Gorternek A történelmi materializmus c. könyvéről szóló recenziójában a machizmus ismeretelmélete és a proletariátus világnézete között szoros összefüggést látott. Hiányolta, hogy Gorter a művében „...megfeledkezik azon érdemeiről is, amelyeket *Mach, Avenarius, Ostwald ismeretelméleti megállapításai*kkal (Kiemelés tőlem — M. L.) a mindjobban kialakuló *proletár világfelfogás* körül szereztek.”²¹

Mi az oka annak, hogy a reformizmus elvetette a dialektikus materializmust és polgári filozófiai irányzatokat tett magáévá?

1. *A reformizmus kispolgári osztályalapja.* A „kispolgári osztályalap” a magyarországi reformizmusnál a következőket jelentette: a) a proletariátus soraiba a kapitalista fejlődésnek a századfordulón bekövetkező meggyorsulásával bekerült volt kistermelői, kistulajdonosi rétegeket; b) a párt és a szakszervezeti bürokráciát, a betegpénztári tisztviselői réteget, amely a mozgalom révén kispolgári életkörülmények közé jutott; c) a „kiváltságos munkások” (Lenin) rétegét, a munkásarisztokráciát, amely, ha nem is volt olyan számottevő Magyarországon, mint a nyugat-európai országokban, mégis jelentős volt. Ez életmódjában, világnézetében kispolgári rétege volt a proletariátusnak. Ezek közül főként a kisipari munkások, a munkások soraiba bekerült volt kispolgárok és a párt-, a szakszervezeti bürokrácia, a betegpénztári tisztviselők alkották a magyarországi reformizmus kispolgári osztályalapját, a magyarországi „munkásmozgalom felső rétegé”-t (Engels, Lenin). Mivel Magyarországon későn indult meg a nagyipari fejlődés, a nagyüzemi proletariátus csak későn kezdett bekapcsolódni a munkásmozgalomba, s ekkorra az SZDP-nek volt már egy korábban kialakult, erős kispolgári hatás alatt álló vezetőrétege, amely a fennálló pártszervezeti szabályok kihasználásával hatalmon is tudott maradni.

A kispolgárság bizonyos szempontból (a polarizációs folyamat mozgásában viszonylag állandó) „közbülső” helyet foglal el a proletariátus és a burzsoázia között. Kettős jellege, arculata van, amennyiben se nem proletár, se nem burzsoá teljesen. A tárgyalt összefüggésben ebből egyrészt az következik, hogy a kispolgárság, a kispolgári reformizmus nem alakított ki olyan önálló világnézetet, amely független lett volna a proletariátustól és burzsoáziától, hanem részben a proletariátustól, részben a burzsoáziától vette át azt. (Végső soron ezzel magyarázható a kispolgári reformizmus eklekticizmusra való törekvése.) A döntő, a szocialista átalakulásra vonatkozó kérdésekben a liberális polgárság álláspontjára helyezkedett. Világnézeti vonatkozásban ez azt eredményezte, hogy az éppen uralkodó burzsoá filozófiai irányzatokat

²⁰ Polányi Károly: Mach Ernő (Kultúra — alkultúra). Szocializmus, 1909—1910. 5. sz. 240. o.

²¹ Gorter Hermann: A történelmi materializmus. Fordította Pogány József. Haladás, 1909.; Bolgár Elek: A történelmi materializmus egy népszerű kommentárjáról. (Szemle) Szocializmus, 1908—09. 11. sz. 514. o.

igyekezett „összhangba” hozni a marxizmussal. Másrészt a reformizmus éppen kispolgári osztályjellege következtében nem is látta a proletáriátus önálló világnézetének történelmi jelentőségét.

2. *Az osztályalaptól következő oportunizmus.* Az oportunizmus lényege: alkalmazkodás a kapitalista társadalom mindennapi „adottságai”-hoz, kibékülés a konkrét helyzettel. A reformizmusnak szükségszerűen a felszínnél kell maradnia, mivel a kapitalista valósághoz való „alkalmazkodás” nincs összhangban a felszín mögött levő belső törvényszerűségek feltárásával, hisz ezek — a történelem objektív dialektikája — a kapitalizmus pusztulását és a kommunizmus szükségszerűségét mutatják. Így az oportunizmus szükségszerűen a szubjektív empirizmushoz orientálódott. Ez a *szubjektív empirizmus* — az *oportunizmus filozófiai megindokolása*. Ezért fogadták el a magyar reformisták a szubjektív „tapasztalás”-ra épülő machista és újkantiánus irányzatokat.

3. *A pozitívizmus hatása a reformista ideológiára.* A pozitívizmus a spekulációs metafizikával szemben azzal a programmal lépett fel, hogy a „transzcendens” kérdéseket elvetve, csak a tapasztalati anyagra támaszkodik. A pozitívizmus hatása a századfordulón hozzájárult ahhoz, hogy a reformizmus ideológiájában háttérbe szorult a filozófia és előtérbe kerültek a társadalom konkrét viszonyainak kutatását célul tűző szociológiai vizsgálódások. Ezt a pozitivistá hatást elsősorban a polgári radikalizmus közvetítette a munkásmozgalom felé. A pozitívizmus talajáról folytatott, „metafizika” elleni polémia más összefüggésben is jelentkezett a reformistáknál. Sok helyen található utalások arra, hogy a marxizmus bírálja és elveti a metafizikát. De ebből a reformisták olyan következtetést vontak le, hogy a marxizmus *minden* filozófiát elvet, s a többi között ezért nincs általános filozófiai elmélete. Szerintük a marxizmus csak a társadalmat vizsgálja, s erre a filozófiai lényegtől megfosztott történelmi materializmus hivatott. Kunfi Zsigmond szerint a marxizmus „... olyan világnézet, amely nem törődik a természettel, amely *nem keresi a világrejtélyek kulcsát*, hanem az embert és társadalmat tolja a lelkiszem sárga foltjára. Nem a természetet akarja a fantázia eszközeivel kielégítő módon megérteni, hanem a társadalmat az értelem segítségével.”²² Nem szükséges különöbben bizonyítani, hogy a marxizmus megalapítói a metafizikát bírálva kiépitették a nem metafizikai jellegű, azaz a tudományos filozófiát, a dialektikus materializmust, amelyet kommunista világnézetnek neveztek.

2. A történelmi materializmus alaptételeinek terjesztése

A magyarországi reformizmus a történelmi materializmus általános elismerésével, alkalmazásával és propagálásával szerzett bizonyos érdemeket a materialista történelemszemlélet terjesztésében. Ezek három szempontból problematikusak. 1. A történelmi materializmus elszakítása a dialektikus materializmustól önmagában is a történelmi materializmus eltorzításához vezet. 2. A reformizmus a materialista történelemszemléletet olyan fundamentális kérdésekben torzította el, mint az objektív és szubjektív tényező egymáshoz való viszonya és szerepe a történelemben, az államelmélet s általában a gazdaság és politika egymáshoz való viszonya és szerepe a társadalomban.

²² Kunfi Zsigmond: A másik út. Id. kiad. 6—7. o.

3. A reformisták hibásan alkalmazták a történelmi materializmust a magyarországi társadalmi fejlődésre; nem ismerték fel a magyar fejlődés valóságos történelmi sajátosságait s ebből következően opportunistá módon határozták meg a munkásmozgalom előtt álló feladatokat is. De a pozitív oldalról e hibák ellenére sem lehet elfelejteni.

A marxizmus Magyarországon a XIX. században alig jutott el a széles tömegekig. Még a munkásmozgalom vezetésében is csak időnként képviselt jelentős erőt (Frankel Leó, Engelmann Pál stb.). A magyarországi munkásmozgalomnak 1889—96 közötti, alapjában véve pozitív fejlődése után, a század végén megerősödtek a szociáldemokrata mozgalomban addig is megtalálható lassalleánus maradványok. Ezek elméleti alapot adtak az opportunizmus és reformizmus elterjedéséhez és uralomra jutásához a magyarországi szociáldemokrata mozgalomban (a „törvényes út”, a „békés út” hirdetése, az adott viszonyokhoz való „alkalmazkodás” stb.). A Kommunista Kiáltvány csak 1896-ban jelent meg Magyarországon.²³ Ezért nem lebecsülendő az a változás, amely a XX. század első évtizedében a marxizmus, egyben a történelmi materializmus propagandája terén bekövetkezett.

Legnagyobb jelentőségű *Marx és Engels műveinek* kiadása és terjesztése volt. A magyar munkásmozgalom, sőt általában a magyar nép történetében először vált lehetővé, hogy szélesebb rétegek megismerkedjenek a marxizmus megalapítóinak műveivel. Ez csak részben az SZDP vezetőinek érdeme; főként Szabó Ervinnek köszönhető. A 90-es években a következő Marx és Engels művek jelentek meg Magyarországon: Kivonat a Tőkéből (1893), A Kommunista Kiáltvány (1896), Bérmlő és tőke (1898), majd a Népszava részletekben közölte Engels A német parasztháború c. művét (1899). A 900-as évek első évtizedében Szabó Ervin kimagasló érdemeket szerzett a marxizmus terjesztésében. Az ő szerkesztésében az SZDP vezetősége lefordította és kiadta Marx és Engels több jelentős művét. A tervezett három kötet helyett kettő jelent meg: 1905-ben és 1909-ben. Az I. kötetben helyet foglaltak olyan fontos, a történelmi materializmust kifejtő és alkalmazó művek, mint a Kommunista Kiáltvány, Forradalom és ellenforradalom, III. Napóleon államcsínyje, Marx és Engels magyar vonatkozású írásai stb. A II. kötetben megtalálhatók: A német parasztföradalom, Adalékok a közgazdaságtan bírálatához, Szabadkereskedelelem és védővám, A Nemzetközi Munkásszövetség első üzenete, A gothai program kritikája. E művek kiadásával széles tömegek előtt nagy lehetőségek nyíltak Magyarországon a történelmi materializmus torzítástól mentes megismerésére. Később, 1918-ban, a Marx-ünnepségekkel kapcsolatban — a forradalmi tömegmozgalmak hatására — az SZDP reformista vezetősége újból több Marx- és Engels-művet adott ki (Munkás-Könyvtár sorozat). Ekkor megjelent füzetek: III. Napóleon államcsínyje, Polgárháború Franciaországban, A Kommunista Kiáltvány, Bérmlő és tőke, Utópikus és tudományos szocializmus (először megjelent 1917-ben), A kommunizmus alapelvei. S már 1918-ban megkezdődött A Tőke fordítása Rudas László által, amely azonban 1919-ben nem jelenhetett meg.²⁴

Az 1905—06-os forradalmi mozgalmak hatására az elmélet és a propaganda területén is bizonyos fellendülés következett be. Marx és Engels művei-

²³ A 90-es években összesen 3 Lassalle-, és 1 Marx-művet adott ki az MSZDP vezetősége.

²⁴ Marx és Engels műveinek magyar kiadásával kapcsolatos a Népszava, 1918. máj. 5-i Marx irodalom c. cikke.

nek kiadása mellett megemlítendő a reformista irányítású elméleti folyóirat, a „Szocializmus” megjelenése 1906 őszén. A folyóiratban közölt cikkek jelentősek a történelmi materializmus propagálása szempontjából is. A szerzők — főként az 1906—07 években — sokat hivatkoztak a történelmi materializmusra. Ennek van bizonyos formális jellege; mégis egyben a materialista történelemszemlélet terjesztését jelentette. Főként a következő kérdésekre utaltak igen gyakran: a gazdaság meghatározó szerepe és a társadalom szellemi életének másodlagossága, az alap és felépítmény viszonya, s időnként a néptömegek és a történeti személyiségek szerepére. Nagy általánosságban helyesen fogták fel azokat, viszont nem tudták a magyarországi történelmi valóságra, a munkásmozgalom stratégiájára és taktikájára alkalmazni. Különösen az 1905 utáni években fáradoztak azon a reformista ideológusok, hogy a pártvezetés gyakorlati politikáját a történelmi materializmussal indokolják elméletileg. Ilyenkor aztán mindent belemagyaráztak a történelmi materializmusba az opportunisták taktika igazolása érdekében. A történelmi materializmust a reformista politika elméleti alapjának igyekeztek feltüntetni.²⁵

A reformista ideológusok a történelmi materializmus tudományos elméletének és módszerének megértéséig nem jutottak el. Megálltak a történelmi materializmus alapelveinek népszerű terjesztésénél, és nem látták a materialista szemlélet forradalmi jelentőségét a társadalomtudományok számára. (Egyesek kezdték megérteni: Kunfi Zsigmond, Rónai Zoltán stb.) Náluk a történelmi materializmus tudományos lényege és népszerű propagálása kettévált. A többi között ez is hozzájárult ahhoz, hogy a „Szocializmus” elméleti színvonala igen alacsony volt. A reformistákkal szemben Szabó Ervin a történelmi materializmust tudományos szinten igyekezett művelni; persze nála is igen lényeges torzítások találhatók (az objektív és szubjektív tényező kettészakítása, az állam osztályfelettségének hirdetése, a proletáriátus politikai mozgalmának helytelen értékelése stb.). De Szabó Ervin éppen azért, mert döntően nem volt reformista, messze kiemelkedett a reformizmus számos, többségében azonban elég jelentéktelen ideológusa közül. A magyar munkásmozgalom történetében először kísérelte meg a marxizmus tudományos lényegének feltárását és a történelmi materializmus alkalmazását a társadalomtudományok és a gyakorlati politika, a munkásmozgalom stratégiája és taktikája területén.

3. A történelmi materializmus mechanikus eltorzítása

A reformizmus történelemfelfogásának — amennyiben a marxizmusra támaszkodott — általános vonása volt a gazdasági materializmus, Marx gazdasági determinizmusának mechanikus eltorzítása. Ennek megfelelően a történelmet a gazdaság automatikus, spontán fejlődése eredményének tartotta. Ebből következik az a politikai felfogás, hogy a szocializmusért nem kell harcolni, az magától bekövetkezik. A gazdasági materialista felfogás mögött a szubjektív tényező lebecsülése húzódik meg, annak szinte kiiktatása az emberiség történetéből. Ez a történelmi materializmus végtelen leegyszerűsítése, metafizikus eltorzítása. A reformizmus ideológiáján végighúzódó gazdasági materializmus „szemléleti materializmus”-t, mechanikus, metafizikus felfogást jelent. A materialista dialektika elvetése a többi között a történelem-

²⁵ Vö. Kunfi Zsigmond: Szocialista irodalom. Szocializmus, 1906—07. 15. sz.

felfogásnak ebben a centrális kérdésében nyilvánult meg. A gazdasági materializmus elveti a szubjektív tényezőt, az ember *aktív visszahatását* az objektív gazdasági viszonyokra. Nem látja azt, hogy az objektív gazdasági viszonyok is az emberek cselekedetein keresztül valósulnak meg, figyelmen kívül hagyja, hogy mi az objektív és mi a szubjektív az emberi cselekedetben, általában a társadalomban.

A gazdasági materializmus az opportunizmus szükségszerű következménye. Az opportunizmus a „realitások”-hoz való *alkalmazkodást*, a mindennapi adottságokhoz való hozzásimulást jelenti. Az opportunistá felfogás szerint a politikai mozgalomnak csak követnie kell az objektív események alakulását, nem kell arra aktívan visszahatnia, azt alakítani. Ez nem más, mint szemlélődés, alkalmazkodás, a dialektika teljes hiánya, a tudat és az ember történeti szerepének passzív, mechanikus irányba való eltorzítása. E mechanikus, metafizikus, szemléleti materialista felfogás *idealizmust* eredményezett: a reformisták a szubjektív tényező helyének és szerepének nem dialektikus materialista meghatározásával eljutottak ahhoz a felfogáshoz, hogy a jogi intézmények alakítják a társadalmat.

A gazdasági materialista történelemfelfogás a magyarországi reformisták ideológiájában a köré csoportosult: milyen okok hatására alakul át a kapitalizmus szocializmussá. A gazdasági materializmus első megnyilvánulása az a felfogás volt, hogy a történelmet, a szocializmust *nem az emberek csinálják*, hanem az az objektív gazdasági viszonyok automatikus fejlődésének eredménye. Ilyen nézeteket fejtett ki *Kunfi Zsigmond*, amikor a marxizmusnak a társadalmi törvényszerűségekre vonatkozó tanítását ismertette. Szerinte az, hogy a társadalomban törvényszerűségek uralkodnak, azt jelenti, „Hogy a társadalmakat nem csinálták vagy csinálják, hanem azok lesznek. Hogy a társadalmi életnek ilyen vagy amolyan irányú fejlődése nem az emberek jó vagy rossz akaratától függ, hanem olyan erőktől, amelyeknek maguk ezek a jó vagy rossz akaratok is csak következményei.” Majd így folytatta: „Az emberek még mindig azt gondolják, hogy az emberek csinálják a történelmet, az eseményeket. Még mindig azt gondolják, hogy a véres forradalmak lelketlen izgatók művei, hogy a háborúkat a hadvezérek dicsőségvágya idézi föl...”²⁶ Kunfi a szubjektív idealista történelemfelfogás ellen lépett fel, de közben két dolgot kevert össze, s ezzel alapvető hibát követett el: egyrészt azt, hogy az emberek maguk csinálják a történelmet, másrészt, hogy szubjektíven, önkényesen csinálják. Nem látta tisztán az objektív és a szubjektív tényező szerepét a társadalomban, s az ellenkező végletbe, az ökonomizmusba esett.

Még világosabban kiderül ez a következő sorokból. Szerinte az emberek nem idézik elő a társadalmi változásokat „...akarva, szándékosan, öntudatosan, hanem ellenkezőleg, *követik őket, idomulnak, alkalmazkodnak hozzájuk*. Ezek a formák, modellek, amelyekbe beleöntik a társadalmi élet folyékony anyagát. Ezek a változások (a gazdasági változásokról van szó — M. L.) az alapvető, meghatározó, útmutató tények. *Ezek az okok. A többi ehhez mérten okozat, következmény.*”²⁷ Ez utóbbi idézetben kristálytiszta megmutatkozik a mechanikus materialista történelemszemlélet lényege: a társadalom fejlődését az emberektől abszolút független gazdasági viszonyok határozzák meg. Ezek az okok, amelyek teremtik a történelmet. A történelmet nem az

²⁶ Kunfi Zsigmond: A másik út. Id. kiad. 13. o.

²⁷ Uo. 17. o.

emberek csinálják; az ember akarata és cselekvése a gazdasági okok következménye. A gazdasági törvényszerűségek, másrészt az akarát és cselekvés viszonya: ok és okozat mechanisztikus viszonya. E felfogás kifejezti a *dialektikus kölcsönhatás* elvét, egyrészt azt, hogy a gazdasági törvényszerűség az *emberi cselekedeteken keresztül* valósul meg, továbbá, hogy az emberi akarát a cselekedeteken keresztül *visszahat* az objektív oldalra. Kunfi az „objektív viszonyokhoz” alkalmazkodó, az emberi aktivitást, a forradalmi cselekvést megbénító, az ösztönösséget hirdető társadalomfilozófiát fejtett ki, amely teljes összhangban van az opportunizmussal. Szerinte mindent a gazdasági szükségszerűség hoz létre; az ember egyszerűen végrehajtja a gazdasági szükségszerűséget. A szocializmusért nem kell osztályharcot folytatni, majd megvalósul az a „gazdasági szükségszerűség” következtében. E felfogás a szocializmusért aktív harcot folytató forradalmi szubjektív tényezők leszerelésének filozófiai megindokolása.²⁸

A társadalmi fejlődés mechanisztikus materialista felfogása a magyarországi reformizmus ideológiájában többnyire nem olyan elvont filozófiai szinten jelentkezett, mint Kunfinál. Inkább a mindennapi politikai felfogásban vált uralkodóvá. Főként a társadalmi fejlődés szakaszairól, a *társadalmi formák egymásutánjáról* és a szocialista társadalom létrejöttének feltételeiről kifejtett nézetekben nyilvánult meg. A reformista ideológia alapfelfogása az volt, hogy mivel a kapitalista nagyipar Magyarországon még nem fejlődött ki teljesen a monopóliumok formájában, ezért a szocializmus előfeltételei még nem jöttek létre. Ebből következett a demokratikus népforradalomról való lemondás is. A reformista ideológusok szerint — kb. 1905-től vallották e felfogást — Magyarországon lényegében „feudalizmus” van a század elején. Az osztályharc óriási kiéleződését, a világháborúval összefüggésben létrejövő politikai válságot, a forradalmi erők szerepét a társadalom átalakulásában mechanisztikus materialista felfogásukból következően nem értékelték kellően. Azt állították, hogy a kialakult gazdasági feltételek a kapitalizmust, a polgári demokráciát teszik szükségessé. A társadalmi fejlődés fokának meghatározásában *kizárólag* a gazdasági kritériumot vették figyelembe. Felfogásuk szerint a gazdaságilag elmaradott országokban a kapitalista társadalmi rendszer kifejlődése a szükségszerű, annak létrejöttét kell elősegíteni. Magyarországon is a kapitalizmusnak kell uralkodóvá válnia a gazdaság és az állam területén is. Éppen ezért politikai téren a polgári demokráciát reformok útján létrehozó átalakulás mellett foglaltak állást, vagyis lemondtak a forradalomról általában. A magyarországi reformizmus nemcsak a század elején, hanem még 1918–19-ben is, sőt még utána is a *burzsoá demokrácia* létrehozását tartotta *történetileg szükségszerűnek Magyarországon*. Vagyis: mivel a forradalmi szubjektív tényezők szerepét kiiktatta a történelemből, azt vallotta, hogy a kapitalizmusnak minden körülmények között azonos módon, *teljesen* ki kell épülnie, és a szocializmus — a „végcéll” — csak a kapitalizmus abszolút gazdasági kiteljesedése után, valamikor a távoli jövőben következhet be.

A reformizmus ökonomizmusa a többi között a szociálimperializmus eszmei megindokolásának szerepét töltötte be. A szociálimperializmus a német reformizmus ideológiájában a háború idején mint „a társadalmi fejlődés

²⁸ Kunfi Zsigmondnak egy 1918-ban írt cikke azt mutatja, hogy később jobban megértette a történelmi materializmus tanítását a gazdasági törvényszerűség és az emberi cselekedet összefüggéséről. Egy nagy élet tanulságai. Marx. Id. hely, 278. o.

indusztriális felfogása” jutott uralomra. Eszerint a társadalmi fejlődés mechanikusan párhuzamos az ipari fejlődéssel. Az ipari fejlődés vezet a „demokráciához és a szocializmushoz”. Éppen ezért a proletáriátusnak minden erejével elő kell mozdítania az ipari fejlődést. Ha az ipari fejlődés túlnő a nemzeti kereteken, következik a gyarmatpolitika, a gyarmatok leigázása. Mivel a gyarmatosítás előmozdítja az országon belüli ipari fejlődést, a proletáriátusnak nem közömbös a gyarmatosítás: támogatnia kell azt. — A magyar reformistáknál sajátosan jelentkezett ez a felfogás, mivel Magyarországnak nem volt gyarmatbirodalma. Egyesek bírálták,²⁹ viszont a reformista vezetőréteg alapfelfogása lényegében azonos volt ezzel az elmélettel. A fő kérdés az volt, milyen álláspontot foglaljon el az SZDP az ország ipari (kapitalista) fejlődésével kapcsolatban? Az ökonómiai materializmus alapján a reformista vezetés arra a következtetésre jutott, hogy *támogatni kell a kapitalista átalakulást* mind gazdasági, mind politikai (polgári demokrácia kiépítése) tekintetben. Ez a történelmi fejlődés következő szakasza Magyarországon.

1906—07-ben és 1910—11-ben a Szocializmusban több cikk foglalkozott az ország ipari, kapitalista fejlődésével, a burzsoázia szerepével s az SZDP-nek e kérdésben elfoglalt álláspontjával. Említésre méltó *Diner-Dénes József* állásfoglalása. Szerinte a szociáldemokrácia a kapitalista fejlődést „nem nézi ellenséges szemmel, mert felismerte, hogy ez a fejlődés az egyetlen lehető út, mely ... a kollektív termeléshez vezet.”³⁰ Később megállapította, hogy ha a „materiális termelési erők” megfelelő fejlődési fokot érnek el, „akkor a kollektívizmus egy természeti erő ellenállhatatlan erejével fog minden akadályon keresztül győzedelmeskedni. — Hogy a kollektívizmus a mai materiális erők alapján még nem vihető keresztül, bizonyára nem szorul messzemenő bizonyításra.”³¹ Természetszerűleg adódott ebből az a következtetés, hogy a SZDP-nak támogatnia kell a kapitalista fejlődést, elő kell mozdítani az „automatikus haladást” a szocializmus felé. Politikai tekintetben is nyugodtan támogathatja a burzsoáziát, hisz a történelmi haladást jelenleg az képviseli. Egyébként is a társadalmi átalakulás nem az osztályok magatartásán, hanem a „materiális erők”-nek természeti erőkhöz hasonló fejlődési folyamatán múlik. 1910-ben egészen nyíltan állást is foglalt az osztályegyütműködés mellett. Megállapította, hogy a burzsoázia antifeudális elemeinek „Magyarország elkapitalizálódása és indusztrializálódása” az érdeke. Következtetése az SZDP taktikája számára: „minthogy a mi pártunknak ugyanaz az érdeke, ... a kooperáció pártunk és a burzsoázia olyan rétegei között, amelyeknek nincsenek határozott agrárius vagy feudális érdekei, nemcsak lehetséges, hanem szükséges.”³² A hibás történelemfilozófiai koncepció (Magyarországon „feudalizmus” van; a következő fejlődési fok a kapitalizmus) opportunistá politikát eredményezett a gyakorlatban.

Az SZDP 1911-es pártgyűlésén *Garami Ernő* így foglalta össze a reformista pártvezetés álláspontját az ország kapitalista fejlődésével kapcsolatban:

²⁹ Migray József: A német szociáldemokrata párt belső válsága. Huszadik Század, 1916. II. köt. 299. o.; Weltner Jakab bevezetése Kautsky „Nemzeti állam, imperialista állam és államszövetség”, II. kiad. A Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1918. c. művéhez.

³⁰ Diner-Dénes József: Szocializmus és ipar. Szocializmus, 1906—07. 4—5. sz. 132. o.

³¹ Uo. 109. o.

³² Diner-Dénes József: A szociáldemokrata párt taktikája. — Felelet Buchinger és Kunfi elvtársaknak. Szocializmus, 1910—11. 4. sz. 171. o.

„*Mi a kapitalisták kezére akarjuk játszani az országot, és kénytelenek vagyunk örülni, ha egy-egy lépés sikerül ebben az irányban.*”³³ Ha más szavakkal is, de lényegében ugyanezt mondta *Kunfi Zsigmond* 1918-ban, Marxról írt megemlékezésében. Szerinte a pártnak „a kapitalizmus teljes kifejlődését kell előmozdítani. . .” Állást foglalt amellett, hogy a proletáriátusnak a „feudális elmaradottság” ellen „támogatnia” kell a burzsoáziát. Hozzátette, hogy az osztályellentét nem homályosodhat el.³⁴ A magyarországi proletáriátus előtt álló feladatok fő irányzatát — teljesen hibásan — a kapitalizmus fejlesztésében és a burzsoázia támogatásában látta. A reformista vezetőktől távol állott annak felismerése, hogy az ország viszonylag elmaradott helyzetéből következően a polgári *demokratikus* forradalmon, demokratikus népfőrdalmon keresztül lehet a történetileg már nálunk is szükségszerűvé vált *szocialista* forradalomhoz eljutni. Ehhez az ökonomizmus és az opportunizmus talaján nem lehetett eljutni.

A társadalmi fejlődés indusztriális elméletének fő bírálója Szabó Ervin volt. A leghatározottabban szembefordult az abból levonható opportunisták következtetésekkel, az osztályok együttműködését, a „társadalmi békét” hirdető eszmékkel. Szerinte a proletáriátusnak tényleg érdeke a gyors ipari fejlődés; de ebből nem következik, hogy ún. iparfejlesztési politikát üzzön, s „pártolja a szubvenciókat és prémiumokat, a gyarmatpolitikát s az extra-profitot”, sőt — amit Magyarországon is nem egy szocialista ajánlott —, hogy „a győnge iparnak *kíméleti időt* engedjen, hogy akadálytalan fejlődésének érdekében *ideiglenes* fegyverszünetet kössön a kapitalistákkal. Fejtegetéseink távolról sem akarják az ipari *békét*, ezt a legújabb jelszót, amelyet ma nemcsak kifejezetten polgári ajakról hallunk, új érvekkel alátámasztani.”³⁵ Ellenkezőleg: a társadalmi fejlődés „főrugója” az osztályharc; a munkásságnak nem szabad azt „békésebb formákba” szorítani. Látható, hogy Szabó Ervin az indusztrializmus politikai következményét, az opportunizmust, forradalmi álláspontjáról teljes egészében elvetette. De nem tudott teljesen leszámolni annak történetfilozófiai alapjával, az ökonomizmussal; annak ellenére, hogy az indusztrializmustól függetlenül is bírálta a reformisták gazdasági materialista társadalomszemléletét. Maga sem tudta teljesen tisztázni az objektív tényező (és a cselekvő ember) társadalmi szerepét, másrészt a gazdasági materializmus ellen hadakozva lépést tett a szubjektív idealista történelemszemlélet felé. Végző soron nem látta tisztán az objektív és a szubjektív tényező szerepét a történelemben.

A magyarországi szociáldemokrácia ideológiáját tanulmányozva csak egyetlen helyen találkoztam a gazdasági materializmus fő hiányosságának kiküszöbölésével, a gazdaság és az emberi cselekedet egysége kérdésének helyes megoldásával; bár itt sem általános filozófiai, hanem közgazdasági vonatkozásban. Az MSZDP balszárnyának ideológusa, *Varga Jenő*, Marx politikai gazdaságtanáról 1918 elején írta: „A közgazdaságtan. . . *Marxnál az egész emberi történelem, az egész társadalomtudomány alapvetése.* Nála az ember gazdasági cselekedetei nem a másféle cselekedetektől elkülönítve, nem véletlen absztrakciókban, nem a társadalom egész életéből kiemelve jelennek meg:

³³ Az MSZDP XVIII. Pártgyűlésének jegyzőkönyve. Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1912. 152. o.

³⁴ Kunfi Zsigmond: Egy nagy élet tanulságai. Marx. Id. hely. 280. o.

³⁵ Szabó Ervin: A szocializmus. Szindikalizmus és szociáldemokrácia. Az új Magyarország Rt. kiadása, 1919. 97—98. o.

nála minden gazdasági cselekvés társadalmi cselekvés...’’³⁶ Ezzel Varga Jenő az alapkérdésben haladta túl a reformizmus ökonomizmusát, feltárva az objektív gazdasági törvényszerűség és az emberi cselekvés egységét, amelyen belül a gazdasági törvényszerűség a determináló, az elsődleges.

*

A magyarországi reformizmus lényege: polgári demokratikus, *polgári liberális* ideológia és politikai mozgalom, az imperializmus és a sajátos magyarországi történelmi körülmények között. Megkülönböztető sajátossága a polgári demokratikus politikai mozgalmak és pártok között az volt, hogy elsősorban a proletáriátus politikai egyenjogúsításáért, demokratikus szabadságjogaiért küzdött, továbbá, felvetette a szocializmusért folytatott harc programját. Éppen polgári demokratikus jellegéből következően gyakorolhatott rá igen erős hatást a burzsoá világnézet, döntően a *polgári radikalizmus*. A reformizmus teljesen magáévá tette a polgári radikalizmus liberális burzsoá világnézetének, történelemfelfogásának alapvető tanításait. A reformista ideológusok átvették a radikálisok, elsősorban Jászi Oszkár nézeteit s ezeket közvetítették a munkásmozgalom felé.³⁷ Tulajdonképpen a reformizmus világnézetének és történelemfelfogásának, tehát filozófiai nézeteinek alapvető vonásai a radikalizmus hatása alatt alakultak ki. Ez az antimarxista filozófiai felfogás a magyarországi proletáriátus demokratikus és szocialista forradalmi harcát igyekezett a polgári demokráciára, mint célra korlátozni.

II. A magyarországi reformizmus „demokrácia”-koncepciója

A magyarországi reformizmus ideológiájában a történelmi materializmus mechanikus eltorzítása, a társadalmi mozgás objektív és szubjektív tényezőinek metafizikus szétszakítása filozófiai alapját adta a marxista államelmélet elvetésének. Lehetővé tette azt, hogy a reformista ideológusok az államnak, mint jogi-politikai intézménynek a helyét és szerepét a társadalmi életben helytelenül, az opportunistá politikával összhangban határozzák meg. Így jutottak el a „demokrácia”-koncepcióhoz, amely szerint 1. a polgári állam osztályfeletti, szétszűzása és a proletárdiktatúra létrehozása nem szükségszerű, 2. a társadalmi átalakulás fő eszköze az általános választójog kivívása, 3. a demokratikus és szocialista átalakulásnak nem forradalom, hanem reformok útján kell megvalósulnia, 4. Magyarországon a polgári demokrácia politikai jogegyenlőségének a kivívása, a burzsoá társadalom kiépítése a történetileg szükségszerű, mivel ott a század első két évtizedében „feudalizmus” van („feudalizmus”-koncepció).

1. A történelmi materializmus államelméletének elvetése

A magyarországi reformizmus az államelmélet terén semmi újat nem adott; egyszerűen átvette a németországi reformizmus teoretikusainak nézeteit. Különösen Lassalle (a választójog, mint a szocializmus létrehozásának

³⁶ Varga Jenő: Marx társadalmi gazdaságtana. Szocializmus, 1917—18. 6. sz. 301. o.

³⁷ Vö. Fukász György i. m. 226—227. o.

fő eszköze), Bernstein (a „demokrácia”-ról szóló burzsoá liberális tanítás) és Kautsky (az államhatalom „meghódítása”-nak opportunistá eszméje) hatása volt igen nagy a vizsgált korban. A reformizmus államelméletének két alapvető jellemzője volt: 1. a feudális állam osztályjellegének hirdetése és éppen ennek alapján éles bírálata, 2. a polgári demokrácia államának osztályok felett állónak minősítése, olyannak, amely a „nép” egészének érdekeit képviseli („tisztá demokrácia”); a polgári demokrácia dicsőítése, a s „népállam” kivívásának kitűzése a munkásmozgalom céljaként.

A reformizmus ideológiájában teljesen általános volt a vizsgált korban az a felfogás, hogy a *feudális állam* : „*osztályállam*”, a *polgári demokrácia állama* : „*népállam*”. Az „állam” fogalmát vizsgálva a reformista ideológusok főként a törvényhozó szervet, a parlamentet vették figyelembe, megelégedve a végrehajtó hatalomról. A polgári állam „osztályfeletti” jellegét a parlamenten keresztül igyekeztek bizonyítani. (Az általános választójog elméletileg minden osztályra egyaránt kiterjed.) Következésképpen, amikor a feudális állam osztályjellegéről és a polgári állam általános népi jellegéről beszéltek, azon az alkotmányos monarchia „álpárlamentjét”, ill. a polgári demokrácia „nép-parlament”-jét értették. A vizsgált korszakban végig ezt vallotta a hivatalos reformista irányzat.

Buchinger Manó 1910 végén a Szocializmusban a párt taktikájáról írott cikkében megállapította, hogy Magyarország jelenlegi parlamentje: „osztály-parlament”. Az SZDP harcának célja az, hogy „... a feudális osztályparlament helyét egy általános, egyenlő választójogon felépült népparlament foglalja el”. Felvetette, hogy számos sürgős gazdasági probléma vár megoldásra (élelmiszeruzsora, lakásdrágaság stb.). A „feudális” parlament képtelen e feladatokat elvégezni, ezért át kell adnia helyét „a demokratikus választójogon felépült népparlamentnek.”¹ Az egész cikkben végig vonul az a gondolat, hogy az általános választójog s ezen keresztül a „népparlament” létrehozása „demokráciát” eredményez Magyarországon. Helyesen jegyezte meg vele szemben Diner-Dénes József, hogy a demokratikus választójog megalkotása még nem jelenti az ország demokratizálódását.² Mivel azonban ellenvetését a reformista ideológia talajáról tette, álláspontját nem tudta alaposan megindokolni. Az általános választójog és az ország demokratizálásának azonosítása onnan ered, hogy a gazdaságtól (pl. nagybirtok felosztása), sőt a politikai viszonyok más területeitől (végrehajtó hatalom; függetlenség; nemzeti kérdés megoldása) is elszigetelve, szűk polgári jogegyenlőségi szempontból vizsgálták a kérdést, vagyis formális jogi alapon jutottak az említett következtetésre.

Kunfi Zsigmond Az általános választójog c. művében arról írt, hogy a modern szociológiai kutatás kimutatta: „... a mai állam az osztályuralomnak az eszköze...”³ A „mai állam” — feudális állam. Szerinte még a XX. század elején is lényegében az 1848-as viszonyoknak megfelelő állam van Magyarországon. Kunfi és általában a reformisták nem vették figyelembe a finanszírozás benyomulását az államba. Ez abból a reformista koncepcióból következett, hogy Magyarországon „feudalizmus” van. A polgárság bevonulását

¹ Buchinger Manó: A szociáldemokrata párt taktikája. Szocializmus, 1910—11. 3. sz. 98., 105. o.

² Diner-Dénes József: A szociáldemokrata párt taktikája. — Felelet Buchinger és Kunfi elvtársaknak.

³ Kunfi Zsigmond: Az általános választójog. Világosság Könyvnyomda Rt. kiad., 1912. 10. o.

az államba azon mérték, mennyire harcol a polgári demokratikus szabadság-jogokért. Csakhogy az imperializmus korában a legfejlettebb európai országokban a burzsoázia — különösen annak a finánciókét képviselő felső rétege — egyre inkább a politikai reakció felé fordul és szövetségre lép a nagybirtokos osztállyal. Kunfi a „mai feudális állam”-mal szemben szükségesnek tartotta az államhatalom olyan átalakítását, „amely a *mindnyájunk életébe beavatkozó államhatalmat mindannyiunk ellenőrzése alá helyezi*.”⁴ Korunk törekvése: a „demokrácia”, amely az államot a nép ellenőrzése alá akarja helyezni. A szociáldemokrácia az államot, amely ma a vagyonosok és kiváltságosok kisebbségének az eszköze, a nép, a lakosság többségének fegyverével akarja átalakítani. Kunfi e füzetében szinte összegezte a magyarországi reformista pártvezetés által hirdetett államelmélet lényegét. A cél: a polgári demokrácia jogegyenlőségének a kivívása. A hatalom „meghódításának” útja: az általános választójog elérése. Magyarország viszonyait nem forradalmi, hanem békés eszközökkel, választójogi reformmal akarta megváltoztatni. Kunfi műve a forradalomról való lemondást és a reform melletti kiállást igazolta.

Garami Ernő is „osztályuralomnak” nevezte az akkori Magyarország politikai berendezkedését „A politikai harc és a munkásság” c. füzetében, amelyet 1918-ban írt. A munkásosztály fő politikai feladatának az „osztályuralom” eltörlését tartotta, „az államhatalom meghódításán” keresztül.⁵ Tíz évvel korábban egy cikkében a parlamenti harcot, a parlamentarizmus álláspontjára helyezkedést „a szociáldemokrata (értsd: reformista) párt lényeges jellemvonásá”-nak nevezte. „Minden szociáldemokrata párt programjában cél gyanánt szerepel a politikai hatalom meghódítása... minden ország szociáldemokratái teljes erővel igyekeznek a politikai hatalmat meghódítani, elsősorban annak legfőbb tényezőjét, a parlamentet hatalmukba venni.”⁶ Kifejtette, hogy a reformizmus szerint a politikai harc azonos a parlamenti harccal, a parlamentben többségre jutással: vagyis polgári demokrata, polgári liberális módon értelmezte az osztályharcot.

A magyarországi reformizmus ideológiájában a vizsgált korban sokszor felmerült a „szocializmus” és „demokrácia” viszonyának mint a munkásmozgalom „*célj*”-nak és „*eszköz*”-nek kérdése. E probléma vizsgálatánál különbséget kell tenni a hirdetett nézetek, mint szubjektív szándék, és a konkrét gyakorlat valósága, mint objektív végeredmény között. Ami az objektív *következményt* illeti, teljesen egyértelmű, hogy a magyarországi reformizmus a „demokrácia”-ért harcolt: tehát az objektív történelmi hatás szempontjából a „demokrácia” „*cél*”-ként jelentkezett. Ezt bizonyítja döntően az, hogy az SZDP reformista vezetősége 1918 őszén a forradalom után minden erejével azon igyekezett, hogy a fejlődést a polgári demokráciánál megállítsa. A reformizmus által hirdetett *nézetek*, amelyek kifejezték ennek az irányzatnak a szándékát, a vizsgált szempontból két részre oszthatók. Egyrészt esetenként olyan állásfoglalások is találhatók, amelyek szerint a „demokrácia” mint „*cél*” szerepel: ezek a szocializmust nyíltan is elvetették. Az általános és hivatalos álláspont azonban az volt, hogy a „demokrácia” *eszköz a „szocializmus” létrehozására*. Az első álláspont polgári demokratikus lényege annyira világos,

⁴ Uo. 9. o.

⁵ Garami Ernő: A politikai harc és a munkásság. Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1918. 15. o.

⁶ Garami Ernő: Antiparlamentarizmus-e a választójog bojkottja? Szocializmus, 1908—1909. 1. sz. 2. o.

hogy nem is szükséges elemezni. A második felfogás nagyon jól kifejezi a reformizmus sajátosságát, és objektív alapot ad történelemfelfogásának, államelméletének értékeléséhez. Mindkét felfogás közös lényege: a *proletárdiktatúra* tagadása. Ezzel a reformizmus a szocializmust is elvetette, mivel a szocializmushoz vezető út általános törvényszerűsége a proletárdiktatúra.

Garami Ernő 1907-ben a Szocializmusban általában értékelte a reformizmus parlamenti küzdelmét, s kifejtette, hogy a „szociáldemokráciának” (értsd: reformizmusnak) „... a parlamenti küzdelem nem *öncélja*, hanem csak *eszköze*...”⁷ Szerinte a reformizmus a „demokrácia” talaján áll abban az értelemben, hogy a „szocializmus” megvalósításának eszköze a „demokrácia”, a parlamenti egyenjogúság kivívása. Hasonlóan nyilatkozott Kunfi Zsigmond is, pl. az 1910-es pártgyűlésen: „a párt... refrainszerűleg ismétli a *Népszavában* és egyebütt is, hogy a választójog csak fegyver, hogy közelebb hozzon a feltétlen szükséges harcokhoz, amelyet specifikus céljainkért kell megvívunk... Azt is merem állítani, hogy Magyarországon egy demokratikus választójognak egészen más hatásai lennének, mint a nyugati államokban bekövetkezett. Nálunk azt a hatást érnénk..., hogy a vagyontalan osztályokat szemben a vagyonos osztállyal hatalomra emeli.”⁸

1918 márciusában Szabó Ervin éles bírálatot írt az SZDP reformista vezetői ellen. A *pártvezetőség* a *Népszavában* válaszolt, felvetve a választójog és „demokrácia”, a cél és eszköz kérdését: „... az általános választójog nem cél, hanem eszköz. Miután mi, szocialisták ezt a két tételt kezdetől fogva nemcsak elfogadtuk, de mindig hirdettük is, nyilvánvalóan tudjuk azt is, hogy 'a politikai demokrácia még nem elég, hogy a demokrácia nem lehet öncél, hanem csak út és eszköz a legmagasabb társadalmi cél, az emberi nem tökéletesedése számára.' Idáig tehát teljesen egy véleményen vagyunk.”⁹ A közbenső idézet Szabó Ervin szavait adja vissza. Látható, hogy Szabó Ervin is elfogadta azt a reformista tételt, hogy a „demokrácia” út, eszköz a szocializmushoz. Természetesen egészen másként ismerte el, mint a reformisták, hisz Szabó Ervin forradalmár volt, aki sohasem mondott le a szocializmusról a „demokrácia” érdekében. Mégis, e kérdésben bizonyos engedményt tett a reformista ideológiának. Az idézetben értékes a reformista vezetők beismerése, hogy mint szocialisták kezdetől fogva a „demokrácia”-nak, mint „eszköz”-nek a talaján állottak. A cikk így folytatja: „... a logika így diktálja a tételeket, a társadalom tökéletesedése: ez a *cél*. A választójog: ez a cél elérésének nélkülözhetetlen eszköze... Aki akarja a *célt*, annak akarnia kell a célhoz vezető nélkülözhetetlen eszközt is.” Nagyon fontos beismerése a reformista vezetők gyakorlati tevékenységéről: „Ennek a *logikus elméletnek* az alapján a szocialista párt már régtől fogva folytatja azt a logikus gyakorlatot, hogy minden más kérdés elé helyezi a választójog kérdését...”¹⁰ A magyarországi reformizmus ideológiájában és gyakorlatában *tényleg a választójog* s a „demokrácia” *kivívása állt a központban a vizsgált korban*. Garami Ernő Forrongó Magyarország c. művében, amelyet a Tanácsköztársaság bukása után emigrációban írt, visszatekintve a SZDP tevékenységére, hangoztatta, hogy a proletárdiktatúra gondolata „szöges ellentétben” áll a „szociáldemokrácia” (valójában: refor-

⁷ Garami Ernő: A német pártmozgalom. Szocializmus, 1907—08. 1. sz. 13. o.

⁸ A magyarországi szocialisztikus mozgalmak az 1910. évben. Budapest 1911. 262. o.

⁹ Erkölc és logika. Népszava, 1918. márc. 26.

¹⁰ Uo.

mizmus) elvi alapjával és gyakorlatával. Beismerte, hogy a reformizmus „a demokrácia elvi alapján állt mindig és egész politikai küzdelme szakadatlanul a demokráciáért folyt”.¹¹ Ez a megállapítás ténylegesen híven visszaadja a reformizmus ideológiájának és gyakorlatának lényegét. Ennek a kiemelése kulcsot ad a magyarországi reformizmus helyes értékeléséhez.

A reformista ideológiában, történelemfelfogásban szereplő „demokrácia” és „szocializmus”, „eszköz” és „cél” kérdésének értékelésénél mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy a „demokráciát” és a „szocializmust”, a „cél” és „eszközt” nem lehet olyan metafizikusan, mereven szétválasztani, ahogy azt a reformista vezetők objektíve, vagyis a gyakorlatban tették. A cél és az eszköz között *objektív dialektikus kapcsolat* van: az eszköz „átmeneti cél”-nak tekinthető a „végcél” megvalósítása szempontjából. A reformistáknál az „eszköz”, vagyis a „demokrácia” létrehozása a polgári demokrácia jogegyenlőségének, az általános választójognak a kivívását jelentette. Vagyis olyan politikai helyzetnek a kialakítását, ahol formális jogi szempontból minden pártnak egyenlő esélye van a politikai küzdelemben. A reformista párt a polgári parlamentarizmus egyik pártja. A polgári jogegyenlőség kivívásán, a politikai demokrácián keresztül vélte a szocializmust elérhetőnek. De a polgári demokráciában a reális anyagi hatalom a burzsoázia kezében van. A szocializmushoz csak a proletariátus hatalmán keresztül vezethet az út: a proletariátusnak uralkodó osztállyá kell emelkednie. Ezt a reformista ideológusok is elismerték, amikor az „államhatalom meghódításáról” beszéltek. De a proletariátus hatalmát csak a proletárdiktatúrán keresztül lehet reálisan megvalósítani. A szocializmusért folytatott harcban a cél tehát csak a proletárdiktatúra megteremtése lehet, mert csak az vezethet a burzsoázia legyőzéséhez, a szocializmus felépítéséhez. A reformisták alapvetően ott tévedtek, hogy a „demokrácia” és a „szocializmus” közé *objektíve választfalat húztak, s a „demokráciát mint osztályok hatalmától független kategóriát („tisztá demokráciát”) értékelték.* A valóságban lemondtak arról, hogy a szocializmushoz a proletariátus hatalmán keresztül vezet az út, lemondtak a szocializmusról. A lényeg náluk: *a proletárdiktatúra tagadása.* A történelmi valóság azt mutatja, hogy a választójog segítségével uralomra jutott szocialista pártok, éppen azért, mert a proletárdiktatúrát tagadják, sehol sem hoztak létre szocialista társadalmi rendszert. A valóságban a reformizmus megmarad a „tisztá demokrácia”, a polgári demokrácia bűvkörében, és gyakorlatilag a burzsoá társadalom megszilárdítását segíti elő.

A magyarországi reformizmus „állam”-ról és „demokráciá”-ról kifejtett nézetének legjelentősebb bírálója Szabó Ervin volt. Kb. 1911-ig az államról szóló történelmi materialista tanítást képviselte, és marxista alapokról harcolt a reformizmus államelmélete ellen. 1911-ben fordulat állt be államfelfogásában: az állam osztályjellege mellett az állam osztályfelettségét is hirdette (A tőke és a munka harca c. művében). A háború alatt teljes egészében az osztályfelettségének álláspontjára helyezkedett (Imperializmus és tartós béke c. művében). Ezzel párhuzamosan a „demokrácia” kérdésében is jó néhány vonatkozásban elfogadta a reformista ideológiát. Ennek ellenére végig éles bírálója maradt a reformista ideológia ezen alapvető koncepciójának. Államelméletének részletes elemzésére itt nincs lehetőség.

¹¹ Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Emlékezések és tanulságok. Pegazus kiadás, Leipzig—Wien, 1922. 230. o.

A reformizmus államelméletének a hibás alapkoncepció („tisza demokrácia”) ellenére bizonyos *pozitív* történeti szerepe is volt. A „demokrácia”-ért, az általános választójogért folytatott harcnak az SZDP politikai küzdelme középpontjába állítása felhívta a figyelmet a század eleji Magyarország politikai visszasságaira, a demokratikus szabadságjogok hiányára, vagyis kifejezte — reformista módon — a haladás égető szükségleteit, az ország demokratikus politikai átalakításának fontosságát. A polgári demokratikus politikai átalakulásért folytatott harc ebben az időben legalább három fő dolgot jelentett: 1. a Monarchia rendszerének megszüntetéséért, a nemzeti függetlenségért, a polgári demokratikus köztársaságért folytatott harcot, 2. a polgári demokratikus szabadságjogok biztosítására irányuló küzdelmet, 3. az elnyomott nemzetiségek önrendelkezéséért való harcot. A reformista pártvezetők a dualizmus rendszerét a vizsgált korban jóval többet védték, mint támadták. Hosszú ideig (kb. 1905 — 1910) az volt a felfogásuk, hogy az általános választójog segítségével demokratizálni lehet és kell az Osztrák — Magyar Monarchiát, hogy Ausztriát és Magyarországot demokratikus államszövetséggé kell átalakítani. Vagyis a nemzeti függetlenséget alárendelték az általános választójognak; a „demokrácia”-koncepció érdekében lemondtak a dualizmus elleni harcról, szembefordultak az alapvető nemzeti érdekekkel. Később aztán bírálni kezdték a Monarchia rendszerét, de 1917-ben pl. a Habsburgbirodalom fenntartása mellett foglaltak állást. A nemzetiségi kérdést teljesen elhanyagolták; nem harcoltak az elnyomott nemzetiségek nemzeti önrendelkezéséért. A nemzetiségi munkás- és paraszttömegeket átengedték a nemzetiségi burzsoá pártoknak. Vagyis a nemzetiségi kérdést is opportunistá módon, a „demokrácia” szemszögéből nézték: megoldását az általános választójog kivívásának rendelték alá. (A liberalizmus nemzetiségi koncepciója.) Összegezve: nem folytattak következetes harcot az ország polgári demokratikus politikai átalakításáért.

A proletariátus és általában a nép polgári demokratikus szabadságjogaiért a századforduló utáni időkben *legkövetkezetesebben* az SZDP küzdött. Természetesen a reformisták tévedtek, amikor a demokratikus szabadságjogokat békés úton, az általános választójog kiharcolásán keresztül akarták biztosítani, amikor elszigetelték azt a demokratikus népforradalomtól. A valóságban ezen a területen is csak a forradalom hozhatta meg a kívánt eredményeket. A reformisták nem tettek mást, mint a liberális jogegyenlőségi elvet átvitték a proletariátus harcaira: a munkásosztály, a dolgozó osztályok politikai egyenjogúsításáért harcoltak a polgári demokrácia keretein belül. Végeredményben tehát csak következtelenül harcoltak az ország polgári demokratikus politikai átalakításáért. Lemondtak az ország polgári demokratikus *forradalmi* átalakulásáról, és a szocialista átalakítást a végtelen jövőbe tolták ki.

2. A gazdaság és a politika metafizikus szétszakítása

A materialista történelemfelfogás reformista eltorzítása a gazdaság és a politika viszonyának helytelen értelmezésében csúcsosodott ki. A magyarországi reformisták súlyos tévedése a gazdaság és a politika kettészakítása volt, amely az ideológiában és a gyakorlati tevékenységben egyaránt jelentkezett. Elméletileg elsősorban a gazdasági materializmusban és a „demokrácia”-ról vallott felfogásában mutatkozott meg.

A gazdasági materializmus elszakítja a gazdaságot és a politikát olyan értelemben, hogy a társadalmi fejlődést mechanikusan a gazdasági változásokra vezeti vissza, s *nem látja az emberek cselekedeteinek, politikai viszonyainak, intézményeinek a gazdaságtól való függését és ezek nagy szerepét a társadalmi átalakulásban, fejlődésben*. Ismeretes, hogy az emberek tevékenysége az osztálytársadalmak idején nagy mértékben politikai jelleget ölt. Az emberek cselekedetei során létrejövő politikai viszonyoknak óriási jelentőségük van: a történelem közvetlen fő mozgatója az emberek politikai cselekvése. A szocialista átalakuláshoz különösen így van ez. A reformizmus a gazdasági materializmus alapján objektíve kihagyta a számításból, lebecsülte az emberek politikai cselekedeteit (osztályok harca), a politikai intézmények jelentőségét. Nem látta a politikai oldal és a gazdaság materialista módon értelmezett összefüggését, amely szerint a politikai oldal mint a gazdaság függvénye fejt ki hatását a történelemben. Így van ez a proletariátus osztályharcánál is. Ennek alapján jutott el a politikai tényezők függetlenségének hirdetéséhez.

De a reformizmus más szempontból elismerte, sőt túl is értékelte a proletariátus politikai harcának és intézményeinek jelentőségét. A társadalom politikai viszonyait azonban sajátos *idealista szemlélet* alapján értelmezte: elszakította a gazdaságtól, abszolutizálta a politikai viszonyok relatív önállóságát. A gazdasági materializmus mellett eljutott ahhoz a felfogáshoz, hogy a *társadalmi* — nevezetesen a szocialista — *átalakulás a gazdaságtól független politikai intézményekkel magyarázható*. A reformizmus súlyos tévedése, hogy a proletariátus politikai küzdelmeit úgy tekintette, hogy *elszakította egymástól a „demokrácia” gazdasági és politikai oldalát*. Ugyanezen hibába esett a polgári demokrácia értékelésénél is. Éppen ez a gyökere annak, hogy a polgári demokráciát kizárólag a formális jogegyenlőség szempontjából ítélte meg („politikai demokrácia”).

A reformizmus, mind a „demokrácia”-ról szóló tanításhoz, mind a polgári demokrácia általános értékelésénél a politikai oldalt a gazdasággal szemben abszolút önállóvá tette, s a „demokrácia” politikai oldalát osztályok felettinek tartotta. Azt vallotta, hogy a polgári demokrácia minden osztálynak azonos lehetőségeket biztosít. Ez következik abból, hogy *nem ismerte el a gazdaság determináló hatását s politikai intézményekre, azaz: a gazdaság determináló hatását megtestesítő osztályokat kihagyta a politikai intézmények jellegének megítéléséből* (polgári demokrácia állama). Így jutott aztán arra a következtetésre, hogy az osztályjelleg, amely alapjaiban gazdasági jelenség, nem érvényesül a politikában, s a „szocializmus” megvalósítható a polgári jogegyenlőségi harcokon (választójog) keresztül is. Amikor a reformizmus az általános választói jognak és a parlamentarizmusnak túlzott jelentőséget tulajdonított, elszakította a politikai viszonyokat és intézményeket a reális gazdasági alapjuktól, a gazdasági szerkezettől (ezen keresztül az osztályviszonyoktól), s a társadalmi átalakulás kérdésében a *jogi-politikai síkon* maradt. Alapvető hibája az volt, hogy nem a történelmi materializmus szemléletét (gazdaság meghatározó szerepe és osztályjelleg) érvényesítette a társadalmi intézmények, a politikai harc megítélésénél, hanem a polgári liberalizmus formális jogi álláspontjára helyezkedett, s a „demokrácia”-t *mint politikai egyenjogúságot értelmezte*. Fel sem vetette azt, hogy a formális egyenjogúság, a politikai-jogi „egyenlőség” még nem tünteti el a gazdaságban lévő egyenlőtlenségeket és érdekellentéteket, vagyis: az objektív gazdasági törvényszerűségek a demokrácia ellenére érvényesülnek a tőkés társadalomban.

3. A magyarországi történeti helyzet megítélése

Hogyan alkalmazta a magyarországi reformizmus a történelemfelfogását a század eleji magyarországi történeti valóságra? Ide koncentráltak mindazok a hibák, amelyek a történelmi materializmus reformista eltorzításából következtek. Az adott történelmi kor megítélésének központi kérdései: 1. a kor fő tartalmának (imperializmus és proletárforradalmak kora) feltárása, 2. az ország viszonylagos elmaradottsága és történelmi sajátosságai (nemzeti függetlenség hiánya, nemzetiségi elnyomás, dualizmus, a földkérdés megoldatlansága, a demokratikus szabadságjogok hiánya stb.) következtében a demokratikus népforradalmon keresztüli haladás a proletárforradalomhoz. A reformizmus nem értette meg a kor és a nemzeti fejlődés problémáit, teljesen torz képet festett a magyar társadalom jellegéről és fejlődési perspektíváiról.

A reformista ideológia nem tudta feltárni az imperializmus lényegét és történelmi helyét. Teljesen általános felfogás volt ebben az időben a nemzetközi reformista ideológiában az, hogy a *XX. század elején* még nem érkezett el a szocialista átalakulás ideje, hanem: *a burzsoá társadalom, a polgári demokrácia kiépítése jelenti a társadalmi haladást.* A magyarországi reformizmus az imperializmus meghatározásánál szintén a társadalmi élet felszínén maradt: az imperializmus egy sajátosságát feltárta, miközben a lényegét elkendőzte. *Kunfi Zsigmond* megállapította, hogy az imperializmus: „terjeszkedés, a gyarmatbirodalom, *impériumszerzés* politikája.”¹² *Rónai Zoltán* ugyanígy értelmezte az imperializmust. Annak lényege szerinte: „idegen, elsősorban gyarmati területek megszerzése.”¹³ Mindezek a meghatározások teljesen azonosak *Kautsky* felfogásával, amelyet *Lenin* élesen bírált.¹⁴ A magyarországi reformizmus súlyos hibákat követett el a magyarországi történeti helyzet különleges vonásának értékelésénél is.

Alapkonceptiója az volt, hogy *Magyarországon a XX. század elején „feudalizmus” van.* Ebből következett a feladat: *a burzsoá társadalom kiépítése, a polgári demokrácia létrehozása a parlamentarizmus békés útján.* A proletariátusnak a „demokráciát” kell kiküzdenie, együttműködve a burzsoáziával. A reformisták átvették a polgári „radikálisok” felfogását a XX. század eleji magyarországi történelmi helyzetről, és azt közvetítették a munkásmozgalm felé. A polgári radikálisok szerint — mint azt *Fukász György* és *Gedő András* kimutatta — Magyarország „sötét középkorban” élt ebben az időben, a „rablólovagok” országa volt. Túlértékelték a feudalizmus erőit, és lebecsülték a kapitalizmust, s ebből arra a következtetésre jutottak, hogy a kapitalizmus teljes kifejlődéséért, a tőkés osztály kizárólagos politikai hatalmának megteremtéséért folytatott harc a történetileg jogosult Magyarországon. *Jászi* szerint a társadalmi haladás a polgári társadalom létrehozását jelentette ebben az időben Magyarországon.¹⁵

¹² Kunfi Zsigmond: Az imperializmus. Szocializmus, 1910—11. 12. sz. 533. o.

¹³ Rónai Zoltán: Világháború és demokrácia. Szocializmus, 1913—15. 10—12. sz. 456. o.

¹⁴ Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. V. I. Lenin Művei 22. köt. Szikra, 1951. 277—281. o.; Kautsky Károly: Nemzeti állam imperialista állam és államszövetség. Fordította és bevezetéssel ellátta: Weltner Jakab. Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1915.

¹⁵ Vö. *Fukász György* i. m. 13., 132., 226—227., 260., 283. o.; *Gedő András*: A polgári demokrácia „radikális” ideológiája és a magyar osztályharcok valósága. Párttörténeti Közlemények, 1959. jún. 111., 122. o.

A reformisták „feudalizmus”-koncepciója több szempontból alapvetően hibás. Nem felel meg a valóságnak, hogy Magyarországon feudalizmus volt a XX. század elején. A reformisták elismerték azt, hogy a gazdaságban megindult „némi” kapitalista fejlődés. De egyrészt eltúlozták a feudalizmus ténylegesen meglevő maradványait a gazdasági életben, másrészt a társadalom egészének jellegét annak alapján ítélték meg, mennyire alakult ki a politikai életben a monopóliumok előtti kapitalizmusra jellemző polgári demokrácia. Mivel ez nem épült ki klasszikus formában, azt állították, hogy a „feudális osztály” kezében van a politikai hatalom. A valóságban a kapitalista-imperialista gazdasági fejlődés már jelentősen előrehaladt ebben az időben. A politikai hatalom sem a „feudális osztály” kezében volt, hanem a nagybirtokos osztály és a fináncióke kezében. (Ebben az időben „feudális” osztályról már nem is lehet beszélni, hanem nagybirtokos osztályról.) Az imperializmus kialakulása politikai tekintetben is előrehaladt. A reformizmus főként a polgári szabadságjogok és a „demokrácia” oldaláról vizsgálta a magyarországi társadalmi helyzetet, s így jutott arra a gondolatra, hogy kizárólag a „feudális osztály” van uralmon. Ebből kiindulva a burzsoáziát forradalmi osztálynak tartotta, ill. szerette volna látni. Nem vette figyelembe, hogy az imperializmus korában a burzsoázia már nem harcol következetesen a „demokrácia”-ért, hanem a politikai reakció felé tendál. A burzsoázia a politikai jogok területén az osztályharc kiéleződése (proletárforradalmak kora) következtében inkább a nagybirtokos és finánciókés osztállyal való megegyezés híve lesz, mintsem a „demokráciáért” harcoló proletariátus mozgalmát támogatná.

A „feudalizmus”-felfogás *elméleti alapot* teremtett a „demokrácia”-koncepció kialakításához és ahhoz, hogy a reformisták a polgári demokráciáért folytatott harcot állítsák politikájuk középpontjába. Természetes, ha egyszer „feudalizmus” van Magyarországon, akkor a munkásmozgalom feladata a társadalmi haladás érvényesülése érdekében a polgári jogegyenlőség kiharcolása. A „feudalizmus”-koncepcióból kiindulva a reformisták misztifikálták a polgári demokráciát. Élesen szembeállították egymással a „feudalizmus”, a magyarországi társadalmi valóság súlyos visszasságait, a polgári jogok hiányát, és a polgári demokrácia jogegyenlőségét, az általános választójogot stb. Így a „feudalizmus”-elmélet bizonyos politikai illúziók kialakulását is elősegítette a polgári demokráciáról. Egyáltalán: a „feudalizmus”-koncepció elméleti alapot teremtett a forradalom, a demokratikus népföradalom s a szocialista forradalom *szükségyszerűségének* tagadásához, mivel a reformisták szerint a „demokráciá”-t lépésről-lépésre, sikeres választójogi harcokon keresztül, forradalom nélkül lehet kivívni.

Ezen a területen kell keresni a „feudalizmus”-koncepció kialakításának okát is. Nem véletlen, hogy éppen az 1905—07-es forradalmi fellendülés idején jutott uralomra ez a felfogás a reformista ideológiában, az SZDP opportunistá vezetésének gyakorlatában. Addig alapjában az a nézet uralkodott a szociáldemokrata mozgalomban, hogy Magyarországon, ha feudális maradványokkal is terhesen, de kapitalizmus uralkodik. A „feudalizmus”-koncepció a század eleji magyarországi történeti helyzet reformista megítélésének a gyakorlati politikai cselekvéssel összefüggő *leglényegesebb elmélete*, amely a történelemfelfogás szintjén igyekezett megalapozni az SZDP vezetésének opportunistá politikáját. E vezetőréteg a polgári átalakulást is főleg csak a választójog síkján tűzte zászlajára, és az volt a célja, hogy a társadalmi fejlődésben megálljon a burzsoá társadalom kiépítésénél. A „feudalizmus”-elmélet létrehozására éppen a prole-

táriátus forradalmasodása idején volt szükség: segítségével igyekezett megindokolni, hogy a proletariátus megmozdulásai, amelyek a demokratikus népforradalom, majd a szocialista forradalom megvívását célozták, történetileg irreális, az objektív társadalmi-gazdasági feltételeket nélkülöző mozgalom. E koncepció kialakulásának okát vizsgálva figyelembe kell venni azt, hogy abban az időben terjedt el az SZDP reformista vezetőségének ideológiájában, amikor a párt gyakorlati politikájának középpontjába az általános választójog közvetlen kivívása került célként. A pártvezetőség az 1905-ös és 1907-es forradalmi tömegmozgalmakat az „osztályuralom” („feudalizmus”) megdöntésére és a „népparlament” (polgári demokrácia jogegyenlősége) kivívására irányította. A választójogi harc kilátásait a reformista vezetők szemében csak fokozta az, hogy az 1905 januári választások után a darabont-, majd a koalíciós kormány is ígéretet tett az általános választójog bevezetésére. Az SZDP vezetősége minden erejével — a proletariátus megmozdulásainak kihasználásával — igyekezett kényszeríteni a kormányt annak teljesítésére. Vagyis: a „feudalizmus”-konceptió kialakítása és a választójogi harcnak a közvetlen előtérbe és középpontba kerülése az SZDP politikájában belső összefüggésben van egymással, mivel a „feudális sötétség”-ről kifejtett nézetek a reformista vezetők stratégiájának és taktikájának igazolását szolgálták.

A reformisták „feudalizmus”-konceptiójának volt pozitív oldala is. Elősegítette a társadalmi haladást annyiban, amennyiben részben — a politikai szabadságjogok területén — mozgósított a feudalizmus tényleges maradványai elleni harcra. A polgári „radikalizmus” mellett éppen a szociáldemokrácia volt az a politikai mozgalom, amely ráirányította a figyelmet a magyar társadalom egyes olyan politikai ellentmondásaira, amelyek ténylegesen a feudalizmus maradványait jelentették. Viszont ebben a vonatkozásban sem nevezhető a reformizmus következetes polgári demokratizmusnak, mivel a feudalizmus maradványai elleni harcról olyan döntő területen mondott le, mint a feudális eredetű nagybirtok felosztása. Teljesen elhanyagolta a parasztsággal való szövetség gondolatát, amely pedig a következetes polgári demokratizmus egyik döntő kritériuma. Vagyis a reformizmus a feudalizmus maradványai elleni harc, a polgári demokratikus átalakulás igen lényeges feladatait nem foglalta programjába, ezért harcának pozitív oldala nagyon viszonylagos volt.

A „feudalizmus”-konceptió és az abból levont elméleti-politikai következmények kb. 1905-től a vizsgált korban végig megtalálhatók a magyarországi reformizmus ideológiájában. A *Népszava* pl. 1905-ben több cikkében hirdette. „Magyarország ma is teljesen a köznemesség állama, akárcsak 1848 előtt. A kizárólag uralkodó osztály: a vidéki nemesség, a gentry.”¹⁶ Más helyen ez olvasható: „Országunk gazdasági fejlődése eljutott a kapitalista korszak kezdeteire, de politikai életünk nem tartott lépést ezzel a fejlődéssel és még mindig a rendi világnál tart.”¹⁷ Megoldásként azt ajánlotta, hogy a „rendi” parlament helyett népképviselőt, a „hűbéri” állam helyett modern kapitalista államot kell létrehozni. E felfogásból logikusan következett a *burzsoáziával való szövetség* gondolata a „feudalizmus” ellen. *Diner-Dénes József* 1906–07-ben az ország ipari fejlődéséről írott cikkeiben határozottan állást foglalt a proletariátus és a „forradalmi burzsoázia” együttműködése mellett. A „polgárság és a munkás-ság természetszerű együttműködéséről” beszélt. Természetes ez a szövetkezés

¹⁶ A politikai helyzet Magyarországon. *Népszava*, 1905. márc. 9.

¹⁷ Osztályok és pártok. *Népszava*, 1905. ápr. 11.

azért, mert „A magyar polgárság még nem hagyta a háta mögött a maga 1789-ét vagy 1848-át.”¹⁸ Állást foglalt amellett, hogy a burzsoáziának és a proletáriátusnak előbb vagy utóbb találkoznia kell „a feudalizmus megdöntéséhez vezető” úton.¹⁹ Felfogása arra épült, hogy ha „feudalizmus” van Magyarországon, akkor a burzsoázia forradalmi, s következetesen tud harcolni a polgári demokráciáért. Ez a politikai koncepció — amely általános volt a reformistáknál — sokszor megcáfolódott. A választójogi harcban pl. sohasem tartott ki a burzsoázia a következetesen demokratikus (általános, titkos stb.) választójog mellett; 1918 őszén a forradalomban a burzsoá osztály nem tudott szervezetten és forradalmian fellépni stb. A század eleji magyar burzsoáziára is érvényesek Lenin szavai, amelyek szerint a burzsoázia nem forradalom, hanem reformok útján akarja a polgári demokratikus átalakulást.²⁰

Az 1910—11-es években a munkásmozgalom előtt álló történeti feladatok, a burzsoáziával való együttműködés kérdésében vita alakult ki az SZDP-ban. Diner-Dénes József a vitaindító cikkében megállapította, hogy az SZDP-n belül nincs véleménykülönbség abban, hogy a proletariátus „egyedül nem tudja a feudalizmus elleni harcot megvívni...”²¹ „A feudalizmus bukását csak a burzsoáziával való közös harccal tudjuk kikényszeríteni.”²² Valójában csak a pártvezetőségben nem volt véleményeltérés a burzsoáziával való együttműködés kérdésében. A párton belül Alpári Gyula vezetésével a baloldali ellenzék állandóan bírálta a pártvezetőséget megalkuvó politikája miatt. De a pártvezetőségben belül, az együttműködést helyeslők között is volt némi eltérés: az egyik irányzat — a hivatalos vonal (Buchinger Manó és Kunfi Zsigmond) — a parlamenti harc, a választójog szempontjából nézte a kérdést; a másik felfogást képviselők (Diner-Dénes József) bizonyos fokig a forradalmi harc szempontjából. Diner-Dénes szerint a „feudalizmus” megdöntését nem lehet elérni „valamelyik országgyűlési pártnak a pusztá segítségével. Ezzel a segítséggel legfőljebb megbuktathatunk egy feudális kormányt, de sohasem buktathatjuk meg magát a feudalizmust...”²³ A hibás alapkoncepción belül helyes gondolat található itt: nem a parlamentarizmuson keresztül kell megdönteni a „feudalizmus”-t, hanem — mint később ki is mondotta — forradalmi harcon keresztül. Figyelemre méltó, hogy Diner-Dénes e cikkében felvetette a „feudalizmus” elleni harcban a proletariátus vezető szerepét is. Utalt arra is, hogy csak ez biztosítja a szocializmus felé fejlődést. (A közvetlen cél nála a „polgári-kapitalista” Magyarország létrehozása.)

Buchinger a válaszában abból indult ki, hogy Magyarországon „feudalizmus” van, s az ország legnagyobb problémája: a demokratikus átalakulás. De a „demokráciát”-t szerinte nem forradalmon, hanem az általános, egyenlő, titkos választójogon keresztül lehet létrehozni. A „feudalizmus” megbuktatása egyenlő „a magyarországi demokrácia” (értsd választójog) kivívásával.²⁴

¹⁸ Diner-Dénes József: Szocializmus és ipar. Id. hely 108. o.

¹⁹ Uo. 169. o.

²⁰ Lenin: A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban. V. I. Lenin Művei 9. köt. Szikra, 1954. 37—38. o. — Fukász György kimutatta, hogy Jászi, a radikális polgári értelmiség vezetője sem volt forradalmár; a haladást reformokon keresztül akarta. Ez is azt mutatja, hogy a burzsoázia ekkor már elvesztette forradalmi jellegét. I. m. 135—36., 149. o.

²¹ Diner-Dénes József: Pártunk taktikája. Szocializmus, 1910—11. 2. sz. 50. o.

²² Uo. 51. o.

²³ Uo.

²⁴ Buchinger Manó id. cikk, 100. o.

Állásfoglalásában megtalálható az a polgári liberális és idealista jogi felfogás, hogy a formális jogi egyenlőség kiharcolása megváltoztatja a társadalmi rendszer lényegét; benne van a politikai viszonyok függetlenítése is a gazdaságtól. *Kunfi Zsigmond* elvileg ugyanezt mondta, élesen vitázva Diner-Dénes cikkével. Az általános választójog kivívása szerinte is azonos a „feudalizmus” megdöntésével.”²⁵ Egyébként cikke a demagógia példaképe: látszólagos radikális álláspontból bírálta Diner-Dénes nagyon is vitatható cikkét, azt vetve ellene, hogy „osztályközi” szolidaritást képvisel. Magát és a pártvezetést olyannak igyekezett feltüntetni, amely osztályharcos állásponton áll. A valóságban a magyarországi reformizmus választójogi harca — amelyet Kunfi is ajánlott a „feudalizmus” megdöntésére — az ellenzéki pártokkal, a burzsoáziával való kompromisszumok egész sorozata.

A háború utolsó éveiben, 1917–18-ban, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után, a magyarországi proletariátus fokozódó forradalmasodása idején, bizonyos változás következett be a reformizmus ideológiájában a vizsgált kérdésben. Eddig főként azt hirdette, hogy Magyarországon „feudalizmus” van és a választójog kivívásán keresztül „demokráciát” kell létrehozni. 1918-tól kezdve azonban előbb a demokratikus népforradalom, majd a szocialista forradalom *közvetlen* napirendre került. Az Oroszországban lezajlott szocialista forradalom példája világossá tette, hogy a polgári demokratikus forradalom nálunk is *szocialista* forradalomhoz fog vezetni. Ezért a reformizmus ettől az időtől kezdve főként azzal lépett fel, hogy Magyarországon még nincsenek meg általában a *szocializmus*, majd a polgári demokratikus forradalom győzelme után a *proletárdiktatúra* létrehozásának előfeltételei. Az 1918. február 10-i rendkívüli pártgyűlésen *Weltner Jakab* előadói beszédében a pártvezetőség nevében a következőket mondta: „... meggyőződésünk, hogy a magyarországi társadalmi rend ez idő szerint *nincs veszélyeztetve*. Nyíltan mondhatjuk, hogy ma még nem látjuk azokat az előfeltételeket, amelyek a polgári társadalmat el tudnák pusztítani és helyébe a szocialista társadalmat tudnák tenni.”²⁶ Ezt akkor mondta, amikor a proletariátus a január 18–21-i sztrájkban bebizonyította forradalmi elszántságát, s már a forradalmi szocialisták is felléptek. A Munkástanács 1919. január 8-i ülésén az SZDP és a kormány viszonyát tárgyalva *Kunfi Zsigmond* hirdette: „A *proletárdiktatúra* előfeltételei teljesen hiányoznak, tehát szó sem lehet arról, hogy Magyarországon ilyesmivel kísérletezzünk.”²⁷ Mindezek az állásfoglalások azon koncepció alapján jöttek létre, hogy a történelmi haladás Magyarországon a polgári társadalom kiépítése, a „demokrácia” létrehozása. A proletárforradalomhoz közeledve természetesen elsősorban a proletárdiktatúra tagadását hangsúlyozták.

A magyarországi reformizmus ideológiájában olyan nézetek is találhatók, amelyek *történetfilozófiai* szinten vizsgálták a magyar társadalmi fejlődés előtt álló feladatokat. *Garami Ernő* Forrongó Magyarország c. művében a „feudalizmus”-konceptióból kiindulva arra a következtetésre jutott, hogy a vizsgált korban végig a *burzsoá átalakulás* volt napirenden Magyarországon, s 1919 után is ez maradt a történeti feladat. Szerinte „a fejlődés természetszerű fázi-

²⁵ Kunfi Zsigmond: Taktika és erőgyűjtés. Szocializmus, 1910—11. 3. sz. 108. o.

²⁶ A szociáldemokrata párt és a béke. Weltner Jakab előadói beszéde az 1918. febr. 10-én tartott rendkívüli pártgyűlésen. Gyorsírói feljegyzések alapján. A Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1919. 45. o.

²⁷ Helyeslően idézi Weltner Jakab: Forradalom Bolsevizmus Emigráció. A szerző saját kiadása, 1929. 108. o.

sát átugrani vagy rendeletekkel eltüntetni” nem lehet. A fejlődés következő „természetszerű fázisa” Magyarországon: a polgári demokrácia. „A munkásság történeti feladata világosan adva volt. Diadalra kellett segíteni Októbert és azután egész erejével azon kellett lennie, hogy e diadalból mielőbb megszület-hessék, majd megdönthetetlenül megszilárduljon... a polgári és paraszti Magyarország.”²⁸ (Kiemelés tőlem — M. L.) Hirdette, hogy a proletárdiktatúra után „a történeti fejlődés egyenes ösvényére” kellett volna kanyarodni, a „polgári és paraszti köztársaság útjára.”²⁹ De a fehér terror győzelme következtében ez nem valósult meg. Az ország történelmi fejlődése előtt álló feladat továbbra is: a polgári átalakulás. „Október második győzelme pedig közeleg. A történeti fejlődésnek kérlelhetetlen törvényei nemcsak balról terelték vissza, hanem jobbról is vissza fogják kényszeríteni Magyarországot a fejlődés egyenes útjára. Magyarországon nem maradhat fenn a feudális nagybirtok uralma. Magyarország is végre fogja hajtani a maga polgári forradalmát.”³⁰ (Kiemelés tőlem — M. L.) Kétségtelen, Garami egységes történetfilozófiai koncepció alapján kísérelte meg annak megindokolását, hogy a magyarországi történeti fejlődés és a proletariátus előtt álló feladat, amelyért a reformizmus küzd: a „demokrácia” megvalósítása. Garamihoz hasonlóan Kunfi Zsigmond is igyekezett történetfilozófiai szinten megindokolni a „demokrácia”-ért folytatott reformista harcot. A reformista ideológia szerinte azért állította ezt tevékenységének középpontjába, mert „a mi történelmi felfogásunk szerint a feudalizmus, kapitalizmus, szocializmus, vagyis a földbirtokos, tőkés, munkásuralom bizonyos történelmi sorrendben következik egymás után...”³¹

Garami és Kunfi felfogásának lényege a „feudalizmus”- és „demokrácia”-konceptción kívül az volt, hogy a történelmi fejlődés természetes fázisait — a kapitalista társadalom kiépülésére, teljes kialakulására gondoltak — nem lehet átugrani. Ugyanezt az álláspontot képviselte Kautsky is az Októberi Forradalom által létrehozott proletárdiktatúráról, megállapítván, hogy az nem egyéb, mint kísérlet a „fejlődés természetes fázisának” átugrására.³² A kérdés az: a gazdaságilag viszonylag elmaradott országokban, ahol nem zajlottak le klasszikus típusú polgári forradalmak, hogyan történik a polgári demokratikus és a szocialista átalakulás, mi ezek viszonya egymáshoz. A reformizmus a gazdasági materializmus alapján — figyelmen kívül hagyva a szubjektív tényezőt, az osztályharc kieleződését — hibás történetfilozófiai álláspontot alakított ki e kérdésben.

Lenin — Marx és Engels tanításaira támaszkodva — a történelmi materializmus alapján a polgári demokratikus forradalomról szóló elméletével zseniálisan megoldotta e kérdést. Engels többször hangsúlyozta, hogy a történelmi materializmus nem „történetfilozófia”; ezt a társadalmi formák egymásutánjára is vonatkoztatta. A marxizmus megalapítóinak tanítása szerint a történelmi materializmus nem állítja azt, hogy minden népnek minden körülmények között azonos módon át kell mennie a társadalmi fejlődés minden szakaszán.³³ Egy-egy fejlődési szakasz — pl. a kapitalizmus — lerövidíthető.

²⁸ Garami Ernő: Forrongó Magyarország. Id. kiad. 226. o.

²⁹ Uo. 233. o.

³⁰ Uo. 239. o.

³¹ Kunfi Zsigmond: Tények és gondolatok. (Feudalizmus és polgári öntudat.) Szocializmus, 1917—18. 8. sz. 388. o.

³² K. Kautsky: A proletárság diktatúrája. A Népszava Könyvkereskedés kiadása 1919. 66. o.

³³ Vö. Marx Engels Válogatott Levelek. Szikra, 1950. 371—272. o.

A polgári demokratikus forradalomról, a munkás-paraszt demokratikus diktatúráról szóló lenini tanítás a materialista történelemfelfogás szempontjából elsősorban azért jelentős, mert megmutatja az *imperializmus* viszonyai között élő, viszonylag *elmaradt* országok szocialista fejlődésének útját-módját is, s *konkretizálja* a történelmi materializmusnak a *társadalmi formák fejlődésére* vonatkozó általános tanítását. Ilyen országok fejlődésében a kapitalista szakasz *lerövidítése* (egyes országokban esetleg átugrása), a szocializmushoz való fejlődés meggyorsítása következhet be. Egyáltalán nem szükségszerű az, hogy az imperializmus viszonyai között a kapitalista társadalom ugyanúgy kiépüljön s addig tartson, mint azokban az országokban, ahol a XVIII. és a XIX. században zajlottak le a polgári forradalmak. Ellenkezőleg: az általános történeti helyzetből (proletárforradalmak kora) éppen az következik szükségszerűen, hogy a fejlődés kapitalista szakasza a viszonylag elmaradott országokban megrövidüljön. Leninnek az 1905-ös orosz polgári demokratikus forradalom előkészítése idején kifejtett tanításai kulcsot adnak a magyarországi társadalmi fejlődés helyes értékeléséhez és a reformizmus ideológiájának cáfolatához is.

A magyarországi történelmi helyzet megítélésében és a munkásmozgalom előtt álló közvetlen feladatok meghatározásában a reformizmus forradalmi osztályharcos *ellenzéke* sem tudott helyes álláspontot elfoglalni. Szabó Ervin e kérdésben *teljesen azonos* nézetet vallott a polgári radikális és a reformista ideológiával. Egész élete munkásságán végighúzódik az az értékelés, hogy Magyarországon 1848–49-ben *agrárforradalom* volt, s utána is fennmaradt a feudalizmus, s a XX. század elején a liberális intézmények cicomája alatt „*feudális organizmus*” rejtőzik, amely még csak a legelső lépéseket tette meg az ipari kapitalizmus felé.³⁴ E felfogás alapján értékelte az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot „Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban” c. művében is, amelyben megállapította, hogy „a nemesség volt az, amely régi osztály és nemzeti harcát . . . az európai liberalizmus politikai *formáiba* öltöztette.”³⁵ Szabó Ervin nem látta, hogy a nemesi *forma* mögött polgári *tartalom*, polgári történeti szerep rejtőzött. 1848–49 hibás értékelése maga után vonta a XX. századi helyzet és a történeti feladatok helytelen meghatározását. Szabó Ervin legnagyobb elméleti hibája az a felfogás volt, hogy a szocialista forradalom még hosszú ideig nem lesz a munkásmozgalom közvetlen feladata. „A munkásosztály harca még sokáig a mai állam keretei közt fog mozogni . . .”³⁶ Mint Révai József rámutatott, Szabó Ervin *történeti* értelemben használta a „még sokáig” kifejezést, és nem ismerte el azt, hogy a XX. század eleje a szocialista forradalom korszaka lenne.³⁷ A reformisták „feudalizmus”-koncepciója Szabó Ervinnek az 1848–49-es magyarországi eseményekre vonatkozó felfogásában találta meg elvi megalapozását, a maga történeti „igazolását”.

A magyarországi társadalmi helyzet jellegét tekintve pozitívabb álláspontot foglalt el *Varga Jenő*, aki a magyar kartellekről 1912-ben írt

³⁴ Vö. Szabó Ervin: A magyar szabadság. Néhány szó az 1902-es nemzetközi diákkongresszushoz. — A diákokhoz. Válogatott Írásai. Id. kiad.

Bevezetés Friedrich Engels „A magyar forradalom” c. cikkéhez. Marx—Engels Válogatott Művek I. köt. Budapest 1905.

³⁵ Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban. (Révai József tanulmányával.) Szikra, 1949. 47–48. o.

³⁶ Szabó Ervin: Bevezetés Marx „A Nemzetközi Munkásszövetség első üzenete” c. művéhez. Válogatott Írásai. Id. kiad. 302. o.

³⁷ Révai József: Szabó Ervin helye a magyarországi munkásmozgalomban. Szabó Ervin Válogatott Írásai. Id. kiad. 9. o.

művében — ha közvetlenül nem is bírálta a reformisták „feudalizmus”-koncepcióját — objektíve elvetette a reformizmus alapvető társadalomfelfogását. Kimutatta a kapitalizmus (a nagybankok és kartellek) döntő hatását a magyar társadalmi és politikai életre. A könyvben „magyar kartellkapitalizmus”-ról, „polgári társadalmi rend”-ről, „modern kapitalizmus”-ról beszélt Magyarország vonatkozásában, és konkrétan kimutatta s bebizonyította, hogy az állam a nagybankokat és a kartelleket szolgálja.³⁸

*

A magyarországi reformizmus az állam- és forradalomelmélet, valamint a magyarországi történelmi helyzet és a fejlődési perspektívák értelmezése terén teljesen magáévá tette a *polgári radikalizmus liberális burzsoá társadalomszemléletének* alapvető tanításait (állam osztályfelettsége, „demokrácia”-és „feudalizmus”-koncepció). A történelemszemlélet ezen elméleti tételei a munkásmozgalom gyakorlatában, a politikai harcokban realizálódtak. Alapvető hatása abban jelentkezett, hogy a reformizmus a proletariátus mozgalmait igyekezett a polgári demokrácia kereteire korlátozni. Az álradikalizmus, a szocialista frazeológia és a „végcél”-hoz való ragaszkodás az opportunizmus takarójául szolgált. Az SZDP reformista vezetőségének *alapvető célja a polgári társadalmi-politikai rendszer teljes kiépítése volt Magyarországon*. A kapitalizmus fejlődését nem a szocialista forradalom, hanem a polgári demokrácia szempontjából vizsgálta. Elsősorban a kapitalizmus teljes kiépítése érdekében harcolt az általános, egyenlő, titkos választójogért. 1918—19-ben pedig a burzsoá politikai rendszer gyakorlati kifejlesztését kezdte meg Magyarországon. A Tanácsköztársaság győzelmével a reformista irányzat, annak ideológiája, történelemszemlélete, vereséget szenvedett a magyarországi munkásmozgalomban. Az ellenforradalom győzelme után a reformista ideológusok újból életre keltették a reformista történelemszemlélet alapvető tanításait.

ОБ ИДЕОЛОГИЧЕСКОМ ОБЛИКЕ ВЕНГЕРСКОГО РЕФОРМИЗМА В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Ласло Мольнар

В первом разделе автор указывает на то, что с точки зрения философии основной особенностью реформизма в Венгрии является отрицание самого современного материалистического мировоззрения: диалектического материализма. Исторический материализм им был понят лишь как метод исследования, и поэтому субъективизирован. В реформизме материалистическая диалектика замещается вульгарным эволюционизмом. Из направлений буржуазной философии неокантианизм и махистская философия оказала сильное влияние на нее. Реформизм извращал исторический материализм в его основных вопросах. Экономический детерминизм Маркса им был истолкован механистически. Реформизм разделил экономическую закономерность и человеческую деятельность, и отрицал историческую роль субъективного фактора. Последовательность общественных формаций им была понята также механистически. Реформисты пришли к заключению, что построение буржуазного общественного строя в Венгрии явилось исторически необходимым. Венгерский реформизм развивал основные черты своих философских взглядов на основе

³⁸ Varga Jenő: A magyar kartellek. Közgazdasági, szociális és politikai szerepük vázlata. A Népszava Könyvkereskedés kiadása, 1912. 3., 15—16., 83—84., 93—94 o.

буржуазного радикального мировоззрения и понимания истории, и стремился внушить эту картину рабочему движению. Автор касается также заслуг идеологов-реформистов в области расширения исторического материализма.

Вторая часть статьи посвящена двум основным чертам теории о государстве венгерского реформизма: с одной стороны, признанию классового характера феодального государства, а, с другой стороны, признанию надклассовости буржуазно-демократического государства («чистая демократия»). Исходя из этого, реформизм доходил до вывода, что целью рабочего движения является завоевание «народного государства» (буржуазно-демократическое равноправие на основе всеобщего избирательного права). Реформизм провозгласил, что «демократия» является средством осуществления социализма. Важным недостатком его явилось разъединение экономики и политики. Разрывая экономическую и политическую стороны «демократии», она признавала надклассовый характер политической стороны «демократии». В отношении исторического положения в Венгрии концепция реформизма была следующая: в начале 20-го века в Венгрии существует феодализм и поэтому историческая задача состоит в том, чтобы построить буржуазное общество. Исходя из своего понятия «феодализм» и «демократия», реформисты пришли к выводу, что пролетариат должен вступить в союз с буржуазией. Венгерский реформизм принял либеральные взгляды на общество, которые бытовали в кругах буржуазных радикалистов, и старался внедрить их в рабочее движение. Реформизм стремился ограничить рабочее движение в рамках буржуазной демократии.

CONTRIBUTIONS TO THE IDEOLOGICAL ASPECT OF REFORMISM IN HUNGARY AT THE BEGINNING OF THE CENTURY

by L. Molnár

The first part of the study points out that from a philosophical viewpoint the most basic feature of reformism in Hungary was the denial of the modern materialistic ideology of dialectical materialism. Historical materialism was considered only as a method of examination and made subjective, and vulgar evolutionism substituted materialistic dialectics. The new Kantianism and Machism has a serious affect on the bourgeois philosophical trend. Reformism attempted to falsify the basic questions of historical materialism. It separated economic law and human activity, denied the historical role of subjective factors and mechanistically viewed the succession of social forms. The conclusion that the establishment of the bourgeois social system is a historical necessity was also reached. On the basis of the ideology and historical comprehension of bourgeois radicalism reformism in Hungary formulated the fundamental theses of its ideology and passed it on to the labour movement. The author also evaluates the merit of reformist ideologists in propagating historical materialism.

The second half of the study treats the two basic characteristics of the political science of reformism in Hungary, i.e., both the recognition of the class character of the feudal state and the classification of the bourgeois democratic state as above classes («pure democracy»). Thus reformism concluded that the purpose of the labour movement is the achievement of a «people's state» (equality before the law in a bourgeois democracy based on universal suffrage). It proclaimed that «democracy» is a means of establishing socialism. A serious error was made in separating economics from politics. The economic and political sides of «democracy» were set apart and the above-class nature of the political side of «democracy» proclaimed. According to its basic view of Hungarian history feudalism existed in Hungary at the beginning of the century and the goal is the establishment of bourgeois society. Their conception of «feudalism» and «democracy» led the reformists to state that the proletariat must be allied with the bourgeoisie. Reformism in Hungary accepted the liberal social view of bourgeois radicalism and made an effort to transplant it into the labour movement, and also to restrict the labour movement within the limits of bourgeois democracy.